चांदोबा

फेब्रुवारी १९६९

सरकारने बंडखोराना कडक शिक्षा करून बंड अयशस्वी केले. परंतु १० मे १८५७ या रोजी मीरत येथे शिपायांनी उघड बंडाचे निशाण दुभारले.

मीरत येथे एक इंग्रज सैनिक अधिकारी होता. त्याच्या खाली २२०० गोरे शिपाई होते. त्याने बंडखोरांकडे दुर्लक्ष केले. बंडखोर शिपाई घोड्यावर बसून दुसऱ्या दिवशी उजाडण्याच्या सुमारास दिल्लीला येऊन पोचले आणि त्यांनी दिल्ली शहर काबीज केले. तेथे गोऱ्या सैनिकांची एक तुकडी देखील नव्हती. तेथे बंडखोरांनी अनेक गोऱ्या अधिकाऱ्यांचा वध केला व घरांची मोडतोड केली.

दिल्ली शहराबाहेर एक तार आफीस होते. तेथून दोन सिग्नलरांनी तारेने पंजाबच्या अधिकाऱ्यांना बंड झाल्याची बातमी दिली. दिल्लीच्या शस्त्रागारात लेफ्टनंट विल्लबी आणि त्याचे आठ अनुयायी होते. त्यांनी काही दिवस स्वरक्षणासाठी युद्ध चालू ठेवले व शेवटी युद्ध चालू ठेवणे अशक्य वाटले तेव्हां शस्त्रागाराला आग लावली. त्यामुळे बंडखोरांचे मोठे नुकसान झाले. तरी त्यांनी मोगल बादशाहाच्या महालात प्रवेशकरून दुसरा बहादुरशाह हा भारताचा चक्रवर्ती असल्याची घोषणा केली. त्यावेळी बहादुरशाह हा फार वृद्ध झाला होता व नावापुरता मोगल बादशाह होता.

मोगल बादशाहांची राजधानी काबीज करण्यासाठी ब्रिटीशांना फार प्रयत्न करावा लागला होता. त्यासाठी त्यांनी अनेक युद्धे केली व पाण्यासारखा पैसा खर्च केला होता. असे दिल्ली शहर बंडखोरांच्या हाती गेल्यामुळे ब्रिटीश साम्राज्याच्या प्रतिष्ठेला फार मोठा धक्का बसला.

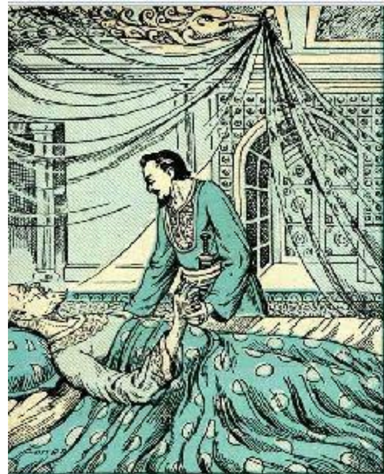
सराय

फार पूर्वी एका देशात एक सुलतान राज्य करीत असे. त्याने स्वतःच्या राहण्यासाठी एक सुंदर महाल बनविला. भिंतीत व छपराला कोरीव संगमरमरी दगड बसविण्यात आले. रत्ने व माणिक्ये मागवून सुलतानाने जागो जागी ते बसवून आपला महाल शोभिवंत केला.

तो राजमहाल पाहण्यासाठी दुरदुरून लोक येऊं लागले व महालाच्या सौंदर्याची स्तुती करू लागले. कवींनी तो महाल पाहून स्तुतिपर गीते लिहिली. अशा तऱ्हेने त्या महालाची कीर्ती वाढतच गेली.

त्या महालात सुलतान वीस वर्षे राहला. याहून स्वर्गाचे सुख ते जास्त काय असणार असे त्याला वाटे. पण त्याला शेवटी तो महाल सोडून जावे लागले. मरणापूर्वी त्याने आपल्या मोठ्या मुलाला मरणशय्येजवळ बोलाविले व म्हणाला– "हा महाल मी फार हौशीने बांधला आहे. यात मी वीस वर्षे सुखाने राहालो. आता तू या महालाचे सौंदर्य कसे वाढविता येईल ते पहा. या महालामुळे मला कीर्तिलाभ झाला. तुझी कीर्ति देखील द्वितियेच्या चंद्रासारखी नित्य वाढो, अही माझी इच्छा आहे." असे सांगून सुलतानाने डोळे मिटले.

मुलगा पितृभक्त होता. बापाने मरणसमयी दिलेला उपदेश त्याला नित्य आठवे. बापाच्या आत्म्याला शांति मिळेल अशीवाढ या महालाच्या सौंदर्यात करावयाचे त्याने आपल्या मनाशी ठरविले. त्याने महालाच्या चारी बाजूला एक सुंदर उद्यान बनविले. उद्यानात निरनिराळ्या प्रकारच्या वृक्ष वेली लावल्या. कारंजांची व्यवस्था केली. निरनिराळ्या ऋतूंत निरनिराळ्या रंगाची फुले फळे पाहून सुलतानाच्या मुलाला आनंद

झाला. नंदनवनाला लाज वाटेल असे सुंदर उद्यान होते ते.

मोठ्या सुल्तानाने देशाच्या व्यापार व उद्योगधंद्यांची वाढ होण्यासाठी जसा प्रयत्न केला होता तसा प्रयत्न मुलाने केला नाही. त्याला ते जमलेच नाही. त्याचे मुख्य लक्ष महालाच्या चारी बाजूला एक सुंदर उद्यान बनविण्याकडे होते. बापाने इतकी कीर्ति मिळविली ती त्या महालामुळेच व आपण देखील त्या महालाचे सौंदर्य वाढविण्या-साठीच बापाने ठेवलेला पैसा खर्च करावा असे मनाशी ठरविले होते. त्याप्रमाणे वयाची पंचवीस वर्षे पितृऋण फेडण्याच्या कामी त्यानें खर्ची घातली व पन्नासाव्या वर्षी एका एकी मरण पावला. मरण समयी त्याने आपला मोठा मुलगा अब्दुल्ला याला बोलवून त्याने त्याला उपदेश केला. म्हणाला–"माझ्या वडिलांनी हा महाल बांधला व अजरामर कीर्ति संपादन केली. मी त्या महालाचे सौंदर्य वाढविण्यासाठी वडिलांच्या इच्छेप्रमाणे एक सुंदर उद्यान बनविले. आता ही परंपरा जिवंत ठेवण्याची जबाबदारी तुझ्यावर आहे. तुझ्या आजो-बांनी बांधलेल्या या महालाची कीर्ति अशीच वृद्धिंगत होत रहावी यासाठी तू प्रयत्न करावास, एवढेच मला तुला सांगावयाचे होते." असे सांगून त्याने डोळे मिटले.

अब्दुल्ला सुलतान झाला त्या वेळी राज्याचा सर्व खजिना रिकामा झाला होता. धनाभावी महालाची डागडुजी तर दूरच साफसफाई करणे देखील अब्दुलाला अशक्य वाटू लागले.

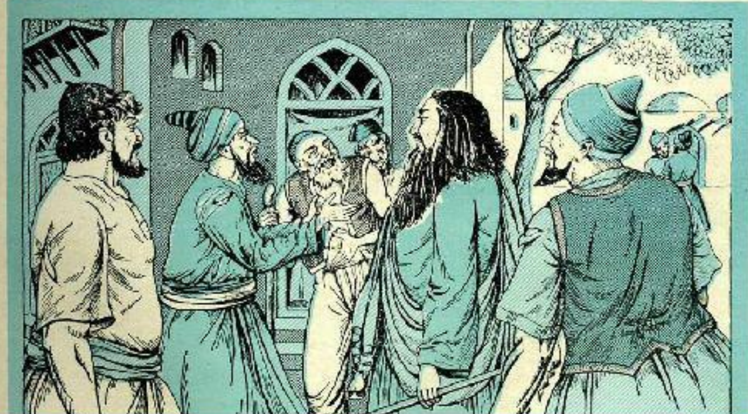
म्हणून अब्दुल्लाने आपल्या वजिरांचा सल्ला घेतला आणि प्रजेवर नवीन कर लावले. राज्य कारभार अब्दुल्लाच्या वडिलांच्या वेळीच बेताचा होता. त्यामुळे व्यापार व उद्योग धंदे नीट चालत नव्हते. त्यात दुष्काळ पडला व प्रजा गरीब झाली. सुलतानाने लावलेले कर देण्यास कोणाजवळ पैसेच नव्हते तर कर कोठून देणार?

अब्दुल्लाला मरणसमयी बापाला दिलेले वचन आठवले व त्याने आपल्या महालाची व बागेची डागडुजी सुरू केली. प्रजेवर कराचा बोजा वाढू लागला. राज्यात अराजकता पसरली.

त्यावेळी राज्यात परदेशातून एक फकीर आला. त्याने प्रजेच्या दुःखाचे कारण विचारून ते दूर करण्याचा मनाशी निश्चय केला. सुलतानाची बुद्धि भ्रष्ट झाली आहे. त्याचे डोळे उघडण्यासाठी काही तरी उपाय केला पाहिजे या विचाराने तो राजमहालात गेला. पाहरेकऱ्यांजवळ विचारपूस केल्या-शिवाय सरळ राजमहालात प्रवेश केला. फकिराला अडविण्याची हिंमत किंवा साहस पाहरेकऱ्यात नव्हते.

फकीर भोजनालयात गेला आणि सैंपाक्यांना जेवण वाढायला सांगितले. सैंपाक्यांनी मुकाट्याने त्याला जेवण वाढले. जेवणखाण आटोपल्यावर फकीर सुलता-नाच्या झोपण्याच्या महालात गेला व पलंगावर जाऊन झोपला. त्याला कोणी विचारले नाही की अडविले नाही.

अब्दल्लाला नोकरांकरवी कळले की कोणी फकीर राजमहालत आला आहे. त्याने

चवकशी केली तेव्हां फकीर सुलतानाच्या पलंगावर झोपला असल्याचे कळले. तो तावातावाने पलंगाजवळ गेला. फकिराचा रुबाबदार चेहरा पाहून त्याला जागे करण्याची अब्दुल्लाला हिंमत झाली नाही. तो जागा होईपर्यंत त्याला वाट पहावी लागली. जागा झाल्यावर नम्रपणे म्हणाला–"फकिरांसाठी आमच्या आजोबांनी एक सुंदर सराय बांधलेली आहे. तेथे कां नाही गेलात आपण?"

"म्हणजे ही सराय नाही का?" फकिराने विचारले.

"नाही. हा बादशाहाचा राजमहाल आहे. आमच्या आजोबांनी बांधला. तेव्हां पासून आम्ही यातच रहात आलो." अब्दुल्ला म्हणाला.

"तुझे आजोबा किती वर्षे राहले या महालात?" फकिराने विचारले.

"वीस वर्षे." अब्दुल्ला म्हणाला.

"तुझे बाबा?" फकिराने पुन्हा विचारले.

"पंचवीस वर्षे!" अब्दुल्ला म्हणाला.

"तू किती वर्षे राहलास?" फकिराने विचारले.

"मी माझ्या जन्मापासून येथेच रहात आहे" अब्दुल्ला म्हणाला.

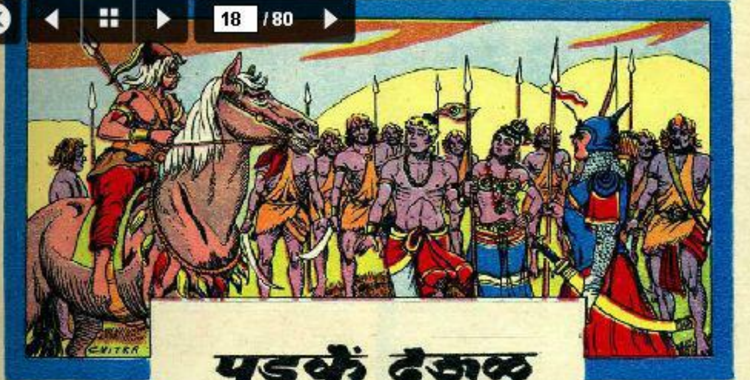
"तुझे वय काय?" फकिराने विचारले.

"तीस वर्षे!" अब्दुल्ला म्हणाला.

"तुला शंभर वर्षांचे आयुष्य लाभले तर तू आणखी ७० वर्षे यांत राहशील. बस, इतकीच ना? त्यानंतर पन्नास पाउणशे वर्षे तुझा मुलगा राहील व त्याच्यानंतर त्याचा मुलगा. मग ही सराय नाही तर काय आहे? या सरायीच्या दुरुस्तीसाठी तू आपल्या प्रजेवर अत्याचार करतो आहेस?" असे सांगून फकीर उठून निघून गेला.

अब्दुल्लाला ज्ञानबोध झाला. त्याने त्यानंतर प्रजेच्या हिताचीच कामे केली.

पडकें देऊळ

[१२]

[शिखीमुख व विक्रमकेसरी पुजारी लपून बसला होता त्या गुहेजवळ पोचले, पण तो गुहेत नव्हता. नागगिधाडाला बरोबर घेऊन डोंगरातली एक दरी पार करून जात असलेला पुजारी त्यांना दिसला. शिखीमुख वगैरेंनी त्याचा पाठलाग सुरू केला. पुजाऱ्याने खोऱ्यातील एक खडक शिखीमुखला दाखवून तिकडे यायला सांगितले. पुढे–]

पडक्या देवळाच्या पुजाऱ्याने म्हटले ते ऐकून शिखीमुखला व त्याच्या साथी अनुयायांना राग आला. धाई धाईने दरीत उतरल्यावर त्यांना खडकासमोर नागगिधाडाबरोबर उभा असलेला पुजारी दिसला. ते त्याच्या जवळ पोचल्याबरोबर खडकामागून दहा गोंड ओरडत उड्या मारून पुढे आले. त्यांचा नायक घोड्यावर बसलेला होता. तो खडकामागून पुढे येऊन म्हणाला–"कोण तुम्ही? शिखीमुख व नागमल्ली नाही का? शबर व नाग जातींची पोरे? तुम्ही माझे कैदी झाला आहां. तुमचे दोघांचे आईबाप किती पैसे देऊन तुम्हांला सोडवून नेतात ते मी पाहणार आहे."

"छा...न! अशी गंमत आहे तर! समजले शिखी!" असे म्हणत पुजारी मोठ्याने खदखदा हसू लागला.

"तो गोंड लुटेऱ्यांचा नायक आहे. वस्ताद लुटेरा आहे, केसरी!" शिखीमुखने भाला रोखीत विक्रमला सावध केले.

"त्या दुष्ट पुजाऱ्याने टाकलेले आणखी एक जाळे दिसते आहे हे. आपण सावध राहिले पाहिजे विक्रम!" नागमल्ली म्हणाली.

विक्रमकेसरी विचार करीत उभा राहिला नाही. त्याने झडप मारल्यासारखी उडी मारली व घोड्याजवळ पोचून गोंड लुटेऱ्यांच्या नायकाच्या डोक्यात भाला मारला. त्याबरोबर गोंड घोड्यावरून खाली पडला. त्याच्या घोड्याचा लगाम चटदिशी धरून विक्रम म्हणाला–"शिखी! पाहतोस काय? येथे थांबायला वेळ नाही. तुम्ही दोघे घोड्यावर बसून पळा. पुजाऱ्याने तुम्हांला दोघांना धरण्यासाठी हे जाळे टाकले होते, हे विसरू नका." असे सांगून विक्रमने शिखीमुखचे दोन्ही हात धरून त्याला जबरदस्तीने घोड्यावर बसविले व नागमल्ली "नको नको!" म्हणत असतांच तिला उचलून घोड्यावर बसविले आणि घोड्याला इतक्या जोराने लाथ मारली की घोडा पळू लागला व पाहता पाहता दृष्टीआड झाला.

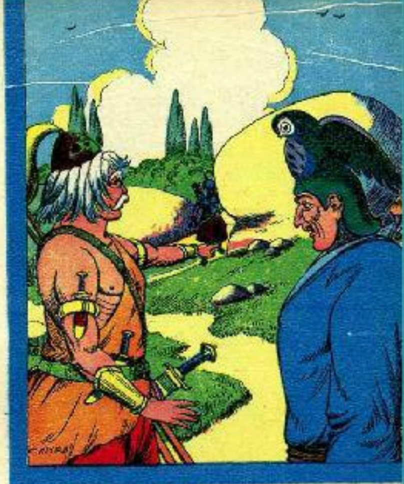
हे सर्व इतक्या लवकर घडले की पुजाऱ्याला व तेथे त्याच्या मदतीला आलेल्या गोंड लुटाऱ्यांना काय करावे हे ठरवायला सुद्धा वेळ मिळाला नाही. गोंड लुटेऱ्यांचा नायक कण्हत एका बाजूला पडला होता. तो ओरडून आपल्या अनुयायांना म्हणाला–"पाठलाग करा त्यांचा. अडवा घोडा, आणि पकडा त्या दोघांना. येथे मागे आहेत त्यांच्या समाचाराला मी व पुजारी आहोच. पाहता काय? पळा, धरा त्या दोघांना."

चार पाच गोंड घोड्याच्या पाठी मागून पळू लागले. पुजारी त्याचा डाव फसला म्हणून चिडून जाऊन दात ओठ चावीत ओरडू लागला–"त्या विक्रमकेसरीला पकडा. त्याचा बळी देऊन आज मी शिथिलेश्वरी देवीला तृप्तकरीन. बळी द्यायला याच्याहून चांगला मनुष्य कोठून मिळणार? चांगली संधी मिळाली आहे. ही संधी घालवू नका व्हा पुढे!"

विक्रमकेसरीने आपल्या तिघां अनुयायांना सावध केले आणि एक एक पाऊल मागे टाकू लागला. गोंड लुटेरे त्यांना पकडण्या-साठी पुढे सरसावले.

"गोंड नायका! तुझे चुकले बध! तू पन्नास साठ जणांना बरोबर घेऊन यायला पाहिजे होतेस. तुला खात्रीने यश मिळाले असते. हा विक्रमकेसरी असा सहजी हाती येणारा नाही. हा जख्मी होऊन खाली पडला तरच याला पकडता येईल. जखमी माणसाचा बळी शिथिलेश्वर देवीला आवडत नाही. म्हणून आतां याचा नाद सोडचा आणि आपण आपल्या निवासस्थानी जाऊया." पुजारी म्हणाला.

"पुजारी, धनी! ते पहा, तो माझ्या अनुयायांना त्या खडकांच्या सभोवती कसा पळवून दमवून सोडीत आहे तो. तुम्ही एक काम करता का? तुम्ही मंत्रप्रयोग करून त्याचे हात पाय कां नाही बांधून टाकीत? फुकटची मेहनत तरी वाचेल. मंत्राने काम चालण्यासारखे असेल तर तेथे शक्तीचा प्रयोग फुकट आहे." गोंडांचा नायक म्हणाला.

ते ऐकून स्मित करून पुजारी म्हणाला– "काय म्हणतोस गोंडनायका? मी याच्या-सारख्या मूर्ख दुष्ट माणसासाठी आपली मंत्रशक्ती व्यर्थ खर्ची घालू? तो खुळेपणा ठरेल. म्हणून मी सांगतो ते आता कर. तू आपल्या अनुयायांना परत बोलाव, नाहीतर त्यांना सुद्धा शिखीमुख व नागमल्लीला धरून आणण्यासाठी त्या बाजूला पाठव."

"जशी आपली आज्ञा, पुजारी धनी!" असे सांगून गोंड नायकाने नम्रपणे पुजाऱ्याला नमस्कार केला व थोड्याशा निराशेनेच विक्रमकेसरीला धरण्यासाठी गेलेल्या आपल्या अनुयायांना परत येण्यासाठी हाक मारून बोलावू लागला. ते ऐकून त्याचे अनुयायी विक्रमकेसरीच्या हाती जखमी झालेल्या आपल्या एका साथी मित्राला खांद्यावर उचलून घेऊन आले.

"पुजारी धनी! आता आम्ही आपल्या गगनचुंबी गुहेत जातो. माझे अनुयायी शिखीमुख व नागमल्ली दोघांना धरून नक्की तेथेच घेऊन येतील. आपण सुद्धा थोडा वेळ विश्रांती घ्यावी." गोंड नायक म्हणाला.

"ठीक, जाऊ या. पण मला एक शंका वाटते. तुझे अनुयायी त्या दोघांना पकडू शकतील का? मी या प्रदेशात आलो तेव्हा पासून एक न एक विघ्न माझ्या कामात येत आहे. माझा एक देखील यशस्वीपणे पार पडला नाही. विन्ध्य पर्वताच्या दक्षिणेकडील भागात शिथिलेश्वरी देवीचा प्रभाव कमी असावा असे वाटते." पुजारी हताश होऊन म्हणाला.

"असेल, पुजारी प्रभू! आपल्याला या माकडांशी काय करायचे आहे? चला आपण सरळ ब्रह्मपुत्र नदीच्या खोऱ्यात जाऊ या उडत उडत. मी पुढे उडत जाऊ का उडत?" असे म्हणत नागगिधाड हात वर करून उडण्यासाठीच जणुकाही हालवू लागला.

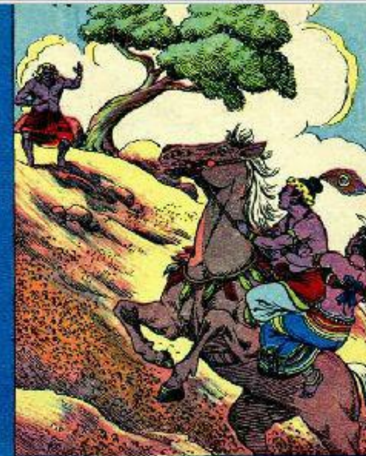
पुजाऱ्याने नागगिधाडाच्या मानेवर हात ठेवून त्याला ढकलले व म्हणाला–"उडायचे झाले तरी काळ वेळ पाहून उडावे लागते, मूर्ख! ही वेळ कावळ्यांनी उडण्याची आहे. गिधाडे या वेळी उडत नसतात. जमिनीवरच ती राहतात. आता तोंड बंद कर आणि गुपचुप माझ्या पाठी मागून चल." असे सांगून पुजारी चालू लागला.

गोंड नायकाबरोबर पुजारी इतर गोंड व नागगिधाड चालू लागले. त्याच वेळी विक्रमकेसरी व शबर शिखीमुख व नागमल्ली घोड्यावरून गेले होते त्या बाजूला खोऱ्यात धावत निघाले. विक्रमकेसरीला दुरून घोड्यावर बसलेले शिखीमुख व नागमल्ली चांगले दिसत होते. त्यांच्या पाठीमागून पळणाऱ्या गोंड सुद्धा त्याला दिसले.

घोड्यांना त्या खडकाळ उंचसखल जमिनीवरून जोराने पळता येत नव्हते गोंड त्यांना गाठण्याचा शिकस्तीचा प्रयत्न करीत होते.

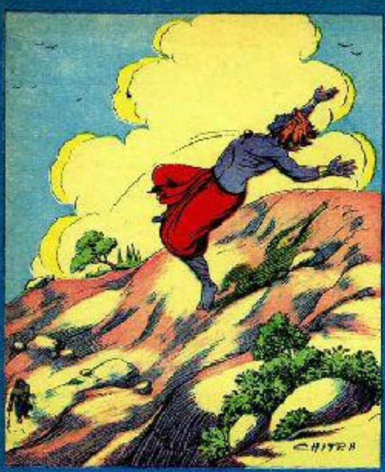
विक्रमकेसरीने ओरडून शिखीमुखला व नागमल्लीला धीर दिला. म्हणाला–"आम्ही आलो तुझ्या मदतीला. पुजारी व गोंड नायक पळून गेले." असे सांगून तो व त्याचे शबर साथी धावू लागले. परंतु त्यापूर्वीच दोघे तिघे गोंड एका खडकावर उडी मारून मधल्या वाटेने घोड्याच्या वाटेवर जाऊन उभे राहले.

शिखीमुखने तलवार उपसून व नागमल्लीने भाला फेकून त्यांना जवळ येऊ दिले नाही. दोन मिनिटांनी शिखीमुखने

घोड्याला वळविले व डोंगर चढू लागला. त्याला विक्रमकेसरीचा आवाज चांगला ऐकू येत होता. त्याला वाटले की त्याच बाजूने विक्रमकेसरी त्याच्या मदतीला येत असावा.

शिखीमुखने घोडा वळवल्याबरोबर गोंड टाळ्या वाजवून व ओरडून घोड्याला घाबरवून सोडण्याचा यत्न करू लागले. तो आरडा ओरडा ऐकून घोडा बिचकला व मागच्या पायावर उभा राहून खेकाळू लागला. आता आपण खाली पडणार हे ओळखून नागमल्लीने त्यापूर्वीच समोरच्या गोंड लुटेऱ्यावर नेम धरून भाला फेकला.

पण त्याने तो वार चुकविला आणि आणखी जोर जोराने ओरडू लागला.

शिखीमुख व नागमल्लीवरचा प्रसंग ओळखून विक्रमकेसरीने बांबूची गोफण असलेल्या शबराला त्या गोंड लुटेऱ्यावर नेम धरून दगड मारायला सांगितले. म्हणाला–"इतर गोंड लुटेऱ्यांचा समाचार घ्यायला आपण सर्व आहोच."

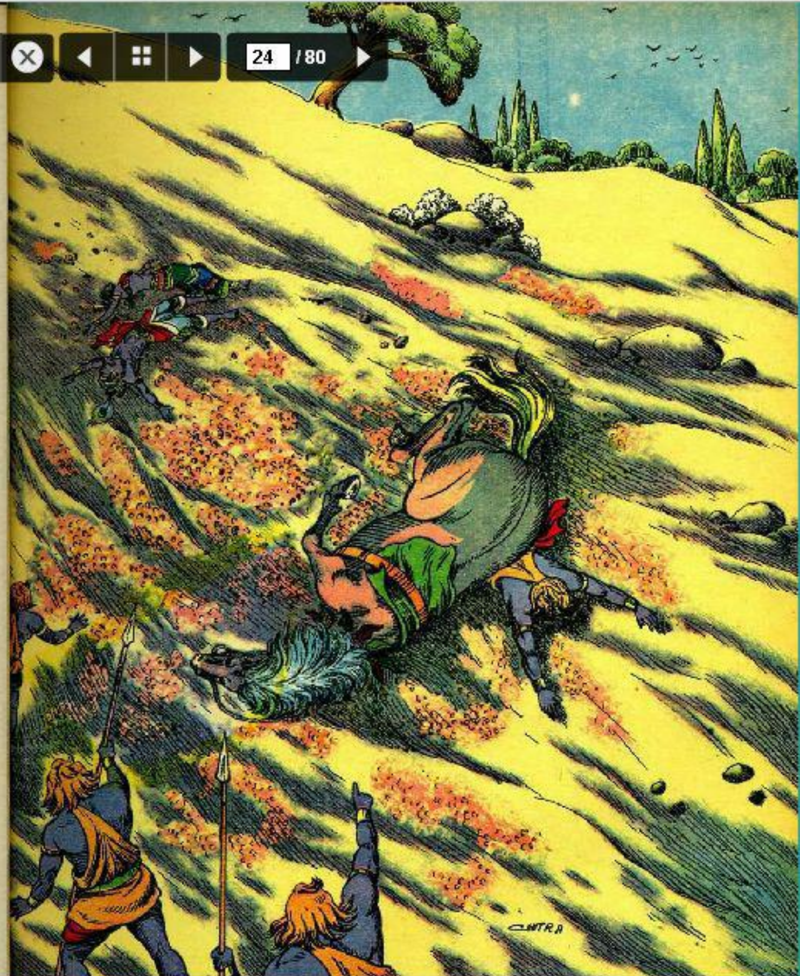
शबराने गोफणीत दगड ठेवून दोनदां ती जोराने फिरवून दगड मारला व तो बरोबर त्या गोंड लुटेऱ्याच्या छातीला जाऊन लागला. त्याबरोबर तो घेरी येऊन खाली पडला व डोंगरावरून घसरत खाली

जाऊ लागला. तो घसरत घोड्यावर येऊन आदळणार हे पाहून घोडा मागे फिरला. त्याचा पाय एका दगडावर पडला व झोक जाऊन तो जमिनीवर पडला व पाठीवरच्या दोघां स्वारांसकट घसरत खाली जाऊ लागला. शिखीमुख व नागमल्ली घोड्याला लागलेल्या धक्याने खाली पडले व दोघे डोंगरावरून खाली घसरत जाऊ लागले.

गोंड ते दृश्य पाहून आनंदाने उड्या मारून ओरडू लागले–"पकडा, धरा त्यांना! पळून जाऊ देऊ नका." असे ओरडत ते जवळ येऊ लागले. परंतु विक्रमकेसरीने ते जवळ पोचण्यापूर्वी नेम धरून एका मागून एक तीर सोडले. एक गोंड तीर लागताच खाली पडला. तोपर्यंत शिखी उठून उभा राहला होता. त्याने समोरच्या एका गोंड लुटेऱ्याला लाथ मारून खाली पाडले व त्याच्या हातातला भाला हिसकावून घेतला.

तिकडे नागमल्ली घोड्यावरून खाली पडल्यावर बेशुद्ध झाली. तिला उचलून घेऊन दोन गोंड पळू लागले. इतर गोंड काही वेळ शिखीमुखशी युद्ध करीत राहले. इतक्यात विक्रमकेसरी व शबर जवळ येऊ

लागलेले पाहून ते खाली दरीत पळून गेले आणि खडकाआड पळत दृष्टीआड झाले.

शिखीमुख व विक्रमकेसरी दोघांनी पळणाऱ्या गोंडांचा पाठलाग केला. परंतु शिखीमुखला घोड्यावरून खाली पडल्यामुळे पळणं जड वाटू लागले. तो पर्यंत विक्रम-केसरी त्याच्या जवळ येऊन पोंचला.

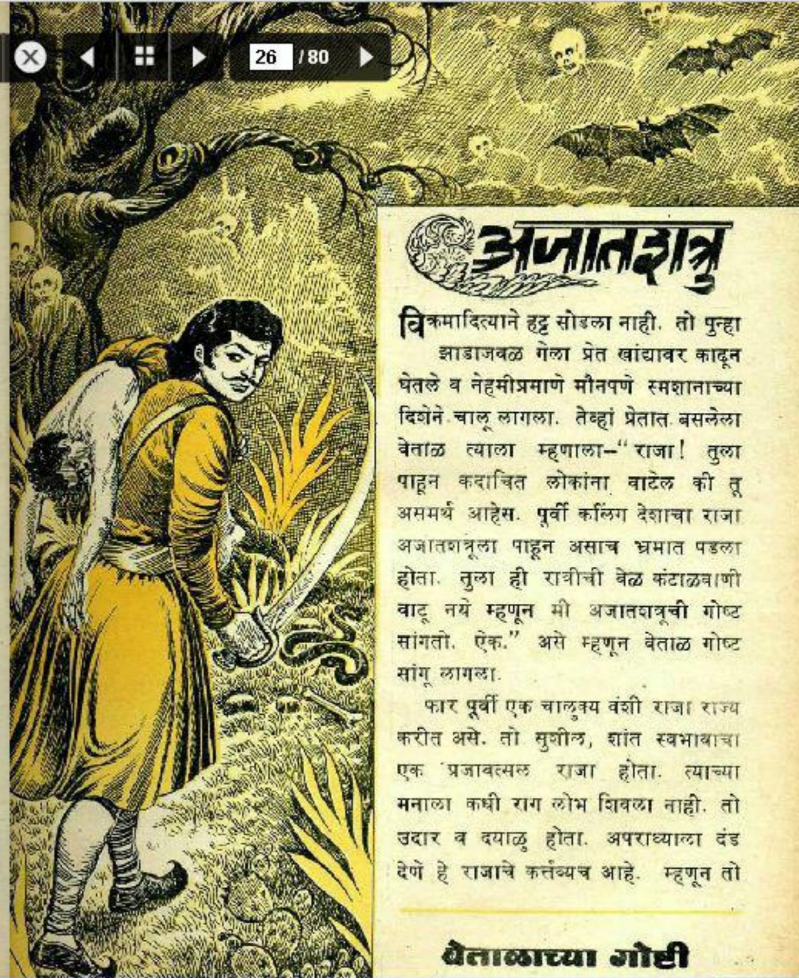
"विक्रम! आपल्या तोंडाला काळे फांसले गेले बघ! आपण नागमल्लीचे रक्षण करू शकलो नाही ही गोष्ट कळल्यावर तिचा बापच नव्हे, तर माझे बाबा सुद्धा मला समोर उभा राहू देणार नाहीत. आपण गोंड लोकांशी चार हात केल्याशिवाय नागमल्लीला सोडवून आणणे शक्य नाही. तू शबरांच्या वस्तीत जाऊन दहावीस जणांना मदतीला बोलावून घेऊन ये. मी त्या दुष्टांचा माग घेत जातो. ते नागमल्लीला कोठे घेऊन जात आहेत हे पाहतो." शिखीमुख विक्रमला म्हणाला.

विक्रमकेसरीला ते बरोबर वाटले नाही व तो काही बोलणार होता. परंतु शिखी-मुखने त्याला बोलू दिले नाही. म्हणून नाइलाजाने विक्रमने एका शबराला शिखी-मुख जवळ रहायला सांगितले व दोघां शबरांना बरोबर घेऊन शबरच्या वस्तीकडे निघाला.

शिखीमुख गोंडांच्या पावलांच्या खुणा पहात अर्ध्या तासाने डोंगराच्या पायथ्याशी असलेल्या एका जंगलात पोंचला. त्याला झाडीत कित्येक लोक मोठमोठ्याने ओरडत असलेले दिसले. त्याने आपल्या साथी शबराला सावध केले व आपली चाहूल न देण्यास खूण केली. नंतर स्वतः हळूच एका झाडावर चढून त्याने खाली पाहिले. झाडीत एका जागी वाघाचा पिंजरा होता. गोंड नागमल्लीला उचलून तिकडे नेत असलेले दिसले.

(पुढील गोष्ट पुढील अंकी)

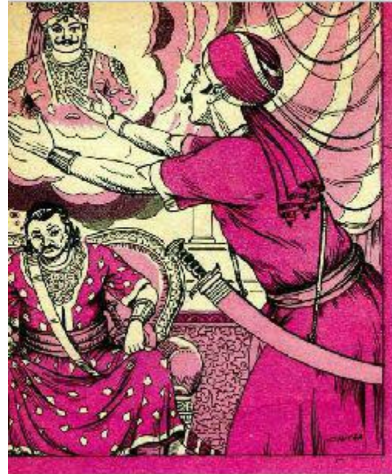

अजातशत्रु

विक्रमादित्याने हट्ट सोडला नाही. तो पुन्हा झाडाजवळ गेला प्रेत खांद्यावर काढून घेतले व नेहमीप्रमाणे मौनपणे स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हां प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला–"राजा! तुला पाहून कदाचित लोकांना वाटेल की तू असमर्थ आहेस. पूर्वी कलिंग देशाचा राजा अजातशत्रूला पाहून असाच भ्रमात पडला होता. तुला ही रात्रीची वेळ कंटाळवाणी वाटू नये म्हणून मी अजातशत्रूची गोष्ट सांगतो. ऐक." असे म्हणून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

फार पूर्वी एक चालुक्य वंशी राजा राज्य करीत असे. तो सुशील, शांत स्वभावाचा एक प्रजावत्सल राजा होता. त्याच्या मनाला कधी राग लोभ शिवला नाही. तो उदार व दयाळु होता. अपराध्याला दंड देणे हे राजाचे कर्तव्यच आहे. म्हणून तो

कर्त्तव्य म्हणून अपराध्याला शिक्षा करी. परंतु अपराध जेवढा असेल तेवढीच शिक्षा करी. स्वत: अपराध्याला सुद्धा या गोष्टीची जाणीव होत असे की राजा कधी अन्यायाने जास्त शिक्षा देणार नाही. ते राजाने केलेली शिक्षा आनंदाने कबूल करीत. म्हणून त्याला लोक अजातशत्रु म्हणू लागले.

अजातशत्रूच्या राज्याला लागून कलिंग देशाचे राज्य होते. कलिंग देशाचा राजा दुष्ट, अहंकारी व परक्याचे वैभव पाहून हेवा करणारा होता. त्याची प्रजा पण सुखी नव्हती. राजाच्या अत्याचाराला भिऊन पंडित, विद्वान व कवि कलिंग देश सोडून अजातशत्रूच्या आश्रयास येऊन राहू लागले. कारागीर पण अजातशत्रूच्या राज्यात येऊन राहू लागले. त्यामुळे अजातशत्रूच्या राज्याची भरभराट होऊ लागली. हे सर्व पाहून कलिंग देशाच्या राजाचा राग अजातशत्रूवर वाढू लागला. कोणी अजातशत्रूची स्तुती केली की कलिंग राजाचा द्वेषाग्नि भडके. त्याने अजातशत्रूच्या राज्यावर आपले सैन्य पाठवून हल्ले करायला सुरवात केली. परंतु अजातशत्रूची प्रजा त्याचे हल्ले परतवून लावी. अशातऱ्हेने कलिंग राजाचा तो प्रयत्न देखील फुकट गेला.

पुढे कलिंग राजाने अजातशत्रूच्या राज्यावर स्वारीच करण्याचे ठरविले. त्याला वाटत होते की अजातशत्रु प्रजावत्सल व दयाळु राजा आहे, त्याच्याकडे सैन्यबळ नसणार. कारण त्याने कधी दुसऱ्याच्या राज्यावर स्वारी करून ते राज्य जिंकल्याचे त्याने ऐकले नव्हते. अशा असमर्थ राजाच्या राज्यावर स्वारी करून ते राज्य आपल्या राज्याला जोडावे अशा विचाराने त्याने स्वारी केली.

अजातशत्रूला त्या गोष्टीचे आश्चर्य वाटले. कारण कलिंग राजाने पूर्वी कधी

पत्र पाठविले नव्हते किंवा राग दर्शविला नव्हता. मग अचानक स्वारी करण्याचे कारण काय, अजातशत्रूला कळेना. पण कलिंगराजाला वाटत होते तसा अजातशत्रु असमर्थ राजा नव्हता. त्याने प्रजेला आपापली शस्त्रास्त्रे घेऊन युद्धास सज्ज होऊन येण्यास कळविले. राजाच्या हाकेला प्रजा धावून आली व शत्रूला तोंड देण्यास सज्ज झाली.

कलिंगराजा ससैन्य राज्यांत शिरला. अजातशत्रूच्या प्रजेने चारीबाजूंनी त्या सैन्याला कोंडीत घेरले. सैन्याचा दाणागोटा बंद केला. कलिंगदेशाचे सैनिक आपल्या राजापासून असंतुष्ट होते. ते आपल्या राजाच्या विरुद्ध उलटले. शेवटी कलिंग-देशाचा पूर्ण पराभव झाला आणि स्वत: राजा कैद झाला. त्याला अजातशत्रूसमोर आणून उभे करण्यात आले. तो मान खाली करून उभा होता.

अजातशत्रूने आपल्या सरदारांचा सल्ला घेतला की कलिंगराजाला कोणत्या प्रकारची शिक्षा द्यावी. काही सरदारांचे म्हणणे पडले की त्याचा शिरच्छेद करून त्याचा काटा कायमचा मोडून टाकावा. काहींनी असा सल्ला दिला की त्याचे डोळे फोडून त्याला

सोडून द्यावे. आणखी काही जणांनी त्याच्या शरिराचे तुकडे करून ते कुत्र्या मांजरांना खायला घालावे असा देखील सल्ला दिला.

सर्वांचे म्हणणे शांतपणे ऐकून घेऊन राजा म्हणाला–"त्याला बंधनमुक्त करून आदरपूर्वक स्वदेशी पोचते करा. राजाचा उदार स्वभाव सरदारांना माहीत होता. म्हणून कोणी काही बोलला नाही. कलिंगच्या राजाला त्याच्या राज्यात सुखरूप पोचविण्यात आले.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला– "राजा! मला हे कळत नाही की कलिंग-राजा अजातशत्रूचा एकमेव शत्रू होता.

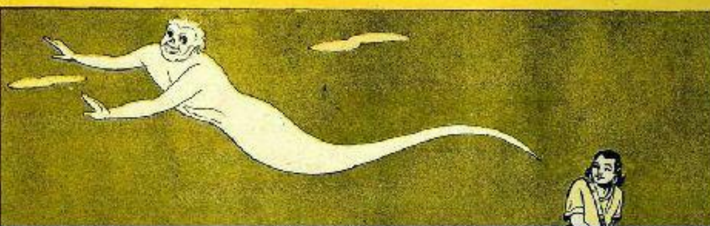

त्याला ठार करून त्याचा काटा कायमचा दूर करण्याचे सोडून त्याला त्याने सोडून कां दिले? त्याला आपल्या 'अजातशत्रु' या उपाधीचा मोह होता म्हणून? की कलिंग-राजा मैत्रीचा व्यवहार केल्यास मित्र होईल म्हणून? या प्रश्नाचे उत्तर माहीत असून तू दिले नाहीस तर परिणाम तुला माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची शंभर छकले होऊन तुझ्याच पायावर लोळू लागतील."

विक्रमादित्य म्हणाला–"अजातशत्रूने कलिंगच्या राजाला सोडले त्याची कारणे हीच होती असे म्हणणे बरोबर होणार नाही. कारण कलिंगचा राजा त्याचा एकमेव शत्रु होता हे म्हणणेच मुळात बरोबर ठरणार नाही. कारण अप्रगट शत्रु केव्हा व कोणत्या परिस्थितीत डोके वर काढतील हे सांगणे कठिण आहे. शिवाय कलिंगच्या राजाची मुले व नातवंडे वैर मनात बाळगणार नाहीत असे थोडेच आहे. कलिंगराजाच्या वधाने त्यांच्या मनात सुडाची भावना वाढेल व ते संधीची वाट पहात राहतील. नंतर कलिंगराजाला सोडून दिल्याने अजातशत्रूचे नुकसान काहीच होणार नव्हते. कारण कलिंगराजाचे फार नुकसान झाले होते. एवढे मोठे सैन्य उभारून पुन्हा अजातशत्रूच्या राज्यावर स्वारी करण्याचा विचार त्याच्या मनात आला सुद्धा नसता. त्याने आपल्या वारसांना सुद्धा स्वारी करण्यास सांगितले नसते. कारण अजातशत्रूच्या उपकाराच्या भारा-खाली त्याला वांकावे लागले होते. या व अशाच कारणास्तव कलिंगराजाला अजातशत्रूने सोडले असावे. तसे करून त्याने आपली अजातशत्रू उपाधि सार्थक असल्याचे पण साबित केले."

अशा तऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेतासह नाहीसा झाला व झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला. (कल्पित)

वेडे पीर

बगदाद येथील वेड्यांच्या दवाखान्यात दोघां वेड्यांची परस्परांशी फार मैत्री होती. त्यांच्या पैकी एक श्रीमंत होता. परंतु व्यापारात आपले सर्व घालवून बसला व त्याला वेड लागले. दुसरा चांगला शिकला सवरलेला होता. त्याचं एकीवर प्रेम होतं. पण तिने त्याच्याशी लग्न केले नाहीं म्हणून त्याला वेड लागले होते.

श्रीमंत वेडा रोज तुरुंगाच्या अधि-काऱ्याकडे जाई व विनवण्या करी की त्याच्या वैरी व्यापाऱ्यांनी कट करून त्याला वेड लागले असे जाहीर करून त्याला वेड्यांच्या दवाखान्यात आणून सोडले, मी वेडा नाही. मला घरी जाऊ द्या." परंतु त्याच्या विनवण्याकडे कोणी लक्ष दिले नाही.

एकदा तो मनुष्य दवाखान्याच्या आवाराच्या भिंतीवर चढून बसला व घोड्या-सारखा "चल चल" असे त्या भिंतीला म्हणू लागला. दवाखान्याच्या अधिकाऱ्यांना वाटले की हा जर जमिनीवर पडला तर जागच्या जागी गार होईल. म्हणून त्यांनी त्याला खाली उतरविण्याचा पुष्कळ यत्न केला. पण तो भिंतीलाच घोडा समजून "चल चल" म्हणत होता.

इतक्यात त्याचा मित्र तेथे आला व अधिकाऱ्याला म्हणाला–"मला तुम्ही घरी जाऊ दिलेत तर मी आपल्या मित्राला खाली उतरवून दाखवीन."

अधिकाऱ्याने ती अट मान्य केली. त्या वेड्याने एक मोठी कातरी आणून आपल्या श्रीमंत वेड्याला दाखविली व म्हणाला–"ही पहा मी ही भिंत कातरून टाकतो. तू खाली पडशील."

भिंतीवर बसलेला श्रीमंत वेडा आपल्या मित्राच्या हातातली कात्री पाहून म्हणाला–

"थांब रे! मला उतरू देशील की नाही? मग टाक कातरून पाहिजे तर!" असे सांगून तो घाईघाईने खाली उतरला. दवाखान्याच्या अधिकाऱ्याने त्याला धरून कोठडीत टाकले व दुसऱ्या वेड्याला सोडले. तो घरी निघून गेला.

* * *

वेडे फक्त वेड्यांच्या दवाखान्यातच असतात असे नाही, दवाखान्याबाहेर देखील कित्येक वेडे पीर आढळतात.

मुल्ला नासिरुद्दीन नावाच्या एका माणसाने एकदा एका सार्वजनिक स्नानागारात जाऊन खूप स्नान केले. त्याच्यासारखेच स्नान करून काही लोक फर्शीवर घोरत पडलेले त्याला दिसले. त्याला पण झोप आली. परंतु त्याला एका गोष्टीची शंका वाटली. त्यांच्या मध्ये झोपल्यावर कदाचित तो कोण हे ओळखता येणार नाही. म्हणून तो खुणेसाठी एक लहानशी सुरई कमरेला बांधून झोपला.

थोड्या वेळाने झोपलेल्या लोकांपैकी एकाची झोप मोडली. मुल्ला नासिरुद्दीनच्या कमरेला सुरई बांधलेली पाहून त्याचे मन त्या सुरईवर गेले. त्याने ती सुरई काढून घेतली व आपल्या कमरेला बांधून ठेवून झोपला.

मुल्ला नासिरुद्दीनची झोप मोडली तेव्हां त्याच्या कमरेला सुरई नव्हती, ती दुसऱ्याच्या कमरेला बांधलेली होती. म्हणून त्याने त्या माणसाला जागे करून विचारले—"काय हो, मी मीच असेन तर माझ्या कमरेची सुरई कोठे गेली? तुम्ही मी असाल तर मी कोण?"

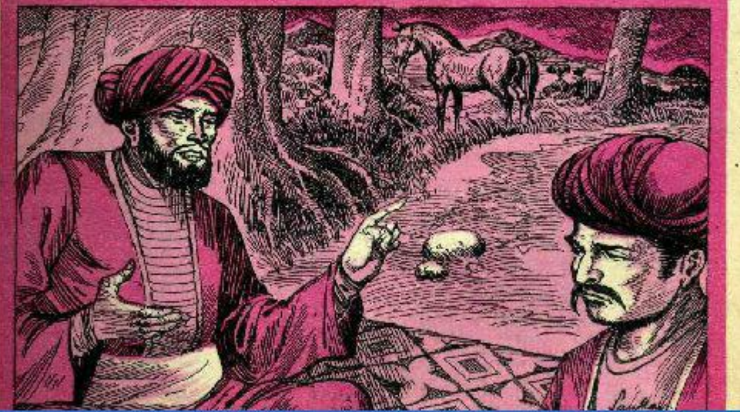
* * *

इराण देशातला एक जमीनदार घोड्यावर बसून कोठे तरी जात होता. त्याचा नोकर घोड्याच्या पुढे पुढे धावत होता. संध्याकाळच्या सुमारास ते एका गावी येऊन पोचले. त्यांनी रात्री विश्राम घेण्यासाठी एका जागी उतरण्याचे ठरविले.

दोघांचे खाणेपिणे झाल्यावर जमिनदार नोकराला म्हणाला—"दिवसभर पळत राहून तू दमला असशील म्हणून तू मध्यरात्र होईपर्यंत झोप. मी पाहरा देतो. मी तुला मध्यरात्रीच्या सुमारास जागा करीन व नंतर मी झोपेन. तू उजाडेपर्यंत पाहरा दे."

त्याप्रमाणे नोकर झोपला. मध्यरात्र होईपर्यंत मालक जागा राहून पाहरा देत होता. नंतर नोकराला जागा करून म्हणाला—"आता उजाडेपर्यंत पाहरा देण्याचे काम तुझे." असे सांगून तो झोपला.

एका तासाभराने मालकाची झोप मोडली. तेव्हां त्याने नोकराला हाक मारून विचारले–"काय करतो आहेस रे?"

"विचार करतो आहे, मालक!" नोकर म्हणाला.

"काय विचार करतो आहेस रे?" मालकाने विचारले.

"काटयाला अणकुचीदार कोण बरे करतो? या विषयी विचार करीत आहे." नोकर म्हणाला.

"शाबास! छान, हुशार दिसतोस." मालक म्हणाला आणि पुन्हा झोपी गेला.

एका तासाभराने पुन्हा त्याची झोप मोडली. त्याने नोकराला हाक मारून विचारले–"काय करतो आहेस रे?"

"विचार करतो आहे, मालक." नोकर म्हणाला.

"आता कसला विचार करतो आहेस रे?" मालकाने विचारले.

"जमीन खणण्यासाठी आपण जमिनीत कुदळ मारतो तेव्हां जमिनीत ती शिरल्याने जो खड्डा होतो त्या जागची माती कोठे जाते? या विषयी मी विचार करीत आहे." नोकर म्हणाला.

"छान! हुशार आहेस बरं का!" मालक म्हणाला आणि पुन्हा झोपी गेला.

एका तासाने पुन्हा त्याची झोप मोडली. त्याने नोकराला हाक मारून विचारले–"आतां काय करतो आहेस रे?"

या खेपेस पण नोकराने तेच उत्तर दिले–"विचार करतो आहे, मालक!"

"काय विचार करतो आहेस रे?" मालकाने विचारले.

"काल रात्री आपण घोडयावर बसून जात होता व मी पुढे पुढे पळत होतो. आता घोडा दिसत नाही, घोडयाचा लगाम धरून पुढे पुढे कोण चालत असेल बरे? हा विचार करीत आहे." नोकर म्हणाला.

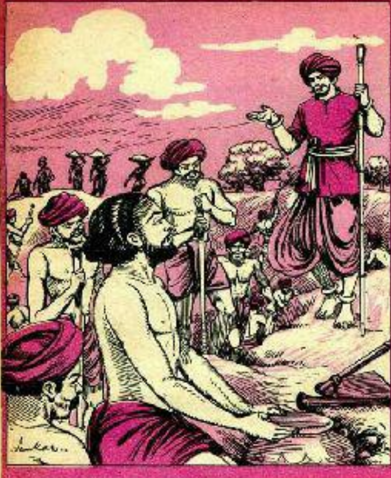

जग असं आहे

एका गावी चंदू नावाचा कोष्टी रहात असे. विणकामात त्याची बरोबरी करू शकणारा जवळ पास कोणी नव्हता. म्हणून त्याने खूप पैसे मिळविले. त्याच्या जवळ पैसे होते म्हणून त्याचे नातेदार व मित्र मंडळी गुळावरच्या मुंग्यांसारखी त्याच्याकडे येऊ लागली. कोणी भीक मागायला आला तर रिकाम्या हाताने परतला नाही. असा उदार होता चंदू कोष्टी. परंतु त्याचे हे दानशूरत्व शेवटी अंगाशी आले. त्याच्या जवळचा सर्व पैसाअडका संपुष्टात आला. हातमागाची दुरुस्ती करून घ्यायला सुद्धा पैसे जवळ उरले नाहीत. शेवटी दोन वेळचे जेवण मिळणे कठीण झाले. त्याला दुसऱ्यासमोर हात पसरावा लागला.

तो आपल्या जवळच्या नातलगांना व मित्र मंडळींना जाऊन भेटला. पण कोणी त्याला जवळ उभे देखील केले नाही. त्याने फक्त उधार म्हणून थोडे पैसे मागितले होते. ते सुद्धा हातमागाची दुरुस्ती करण्यासाठी. पण कोणी त्याच्या बोलण्याकडे लक्ष दिले नाही. एका दोघांनी त्याच्या खर्चिक स्वभावावर व दानशूरत्वावरच तोंड सुख करून घेतले. त्या सर्वांनी एका काळी चंदूची खोटी स्तुती करून त्याच्या कडून पैसे मागून घेतले होते. उशिरा का होईना चंदू कोष्टयाचे डोळे उघडले. आता हात मागावर काम करणे तर अशक्यच, मजुरी करण्याची माळी आली. पण धीर खचू न देता आलेल्या प्रसंगाला धैर्याने तोंड देण्याचे त्याने ठरविले.

त्याच सुमारास गावात पाण्याच्या सोयीसाठी एक मोठा तलाव खोदण्याचे काम सुरू झाले होते. त्या कामाची सर्व व्यवस्था एका वयोवृद्ध व अनुभवी गावकऱ्याने आपल्याकडे घेतली होती.

जवळपासच्या गावातले मजूर काम करायला आले. चंदू कोष्टीपण कुदळ फावडे घेऊन आला. त्या वयोवृद्ध गृहस्थाने मजुरांनी भराभर काम करावे या साठी जाहीर केले की तलाव खणण्यासाठी जी जागा निवडण्यात आली आहे, तेथे खणत असता कोणाला काही ठेवा सापडला तर तो त्या मजुराच्या मालकीचा मानला जाईल. त्यावर दुसऱ्या कोणाचा अधिकार मानण्यात येणार नाही. पाहू या कोणाच्या नशिबात काय लिहिले आहे ते."

ते कळल्यावर मजुरांनी उत्साहाने कामाला सुरवात केली. काम करीत असता चंदू कोष्टयाला एक गोष्ट सुचली. रात्री घरी गेल्यावर तो त्या प्रयत्नाला लागला. त्याने ती गोष्ट स्वतःच्या बायकोला सुद्धा सांगितली नाही.

त्याने एक जुना तांब्याचा हंडा घेतला व त्यात खापरे भरून हंड्याचे तोंड पत्रा लावून बंद केले आणि रात्री एका जागी तो हंडा नेऊन पुरून ठेवून दिला आणि घरी येऊन झोपला.

दुसऱ्या दिवशी मजूर कामाला आले त्यांच्या बरोबर चंदू पण आला. त्याने भांडे पुरून ठेवले होते त्याच्या जवळपास खणायला सुरवात केली. खणत असता 'खण्ण' असा आवाज झाला. बाजूला उभे असलेले मजूर ओरडले–"अरे चंदू! सोन्याचा ठेवा रे ठेवा!" सर्व मजूर गंमत पहायला जमा झाले. चंदूने माती बाजूला सारून हंडा बाहेर काढला.

"याला म्हणतात नशीब! चंदू उघड तर हंड्याचे तोंड! पाहू तर या आत काय आहे ते." मजूर म्हणाले. तलाव खणण्याची जबाबदारी ज्या वयोवृद्ध गृहस्थाने स्वतःवर घेतली होती त्याला पण भांड्यात काय आहे हे पाहण्याची इच्छा होती. पण चंदू म्हणाला–

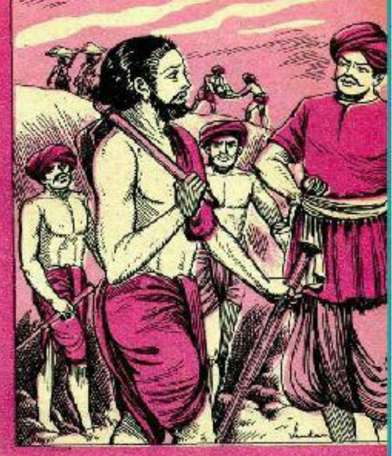
"देवाने दिलेला हा ठेवा. देवाची पूजा केल्या शिवाय उघडून पाहणे बरोबर नाही. मी ग्रहशांत करून एक ब्रह्मभोज देईन व नंतर हा हंडा उघडून पाहीन."

"अरे बाबा! तुझे नशीब उघडले. जा घरी. कशाला मजुरी करतोस आता?" तो वयोवृद्ध मनुष्य म्हणाला.

चंदू हंडा घेऊन घरी आला. हंडा घरात ठेवून स्वस्थ झोपी गेला.

पण दुसऱ्या दिवशी पुन्हा तो कुदळ फावडे घेऊन तलाव खणण्याच्या कामावर आला तेव्हां त्या वयोवृद्ध मनुष्याने विचारले–"काय रे तुझे दारिद्र्य गेले. आता कशाला मजुरी करतोस रे?" इतर मजुरांनी पण त्याला तेच विचारले.

तेव्हां तो म्हणाला–"काय सांगू हो? मी भटजींना विचारले की चांगलासा मुहूर्त पाहून सांगा. त्यांनी माझी कुंडली पाहिली व म्हणाले–"ज्या घडीला हा हंडा मिळाला ती वेळ व कुंडली या वरून हंडा उघडायला निदान तीन वर्षे लागतील. कारण ग्रहशांत करावी लागेल व अन्नदान पण करावे लागेल. या सर्वाला मी कोठून आणू पैसे? म्हणून मला पैसे मिळवूनच ग्रहशांत करावी लागणार.

आणखी तीन वर्षे पोटाची खळगीपण भरली पाहिजे ना?"

प्रत्येकाला त्याच्याबद्दल सहानुभूती वाटली. तो कुदळ फावडे घेऊन काम करीत होता. पण प्रत्येक त्याचा आदर करी. कारण तो तीन वर्षांनी श्रीमंत होणार होता.

चंदूला मिळालेल्या गुप्त हंड्याची गोष्ट त्याच्या नातेवाइकांना पण कळली. ते त्याला भेटायला व त्याचे अभिनंदन करायला धावले. काहीजण म्हणाले–"नशीबवानाला कोणत्या गोष्टीची कमतरता? देवच पाठीराखा असल्यावर सर्व जग उलटले तरी भिण्याचे काय कारण?

आम्हांला किती आनंद झाला म्हणून सांगू? तू पोटासाठी मजुरी करणे बरोबर नाही."

चंदू म्हणाला–"तुम्ही म्हणता ते सर्व बरोबर आहे? पण या टीचभर पोटाची खळगी भरायला काही मार्ग हवा की नाही. तीन वर्षे त्या हंड्याला हात लावता येणार नाही, असे भटजींचे म्हणणे आहे. माझे माग नादुरुस्त झाल्यामुळे बंद पडले आहेत. ते दुरुस्त केले तर पुन्हा धंदा चालू होईल. निदान एक हजार रुपये तरी नवीन काम सुरू करायला लागतील."

"कधी काळी आम्ही आमच्याकडे पैसे नाहीत म्हटले म्हणजे आमच्याकडे कधीच पैसे नाहीत असा त्याचा अर्थ नाही, आम्ही करतो पैशांची व्यवस्था व तू ही मजुरीची कामे बंद कर."

चंदूने 'नको नको' म्हणत असता त्याच्या दोघां तिघां नातलगांनी प्रत्येकी चार पांचशे रक्कम दिली व हजारच नव्हे तर दीड दोन हजार रुपये चंदूला मिळाले. त्याने जुने माग दुरुस्त करण्या-ऐवजी नवे मागच विकत घेतले आणि निरनिराळ्या प्रकारचे कापड विणायला सुरवात केली. त्याने दुसऱ्याच वर्षी आपल्या नातलगांचे कर्ज फेडले. दोन वर्षांत त्याच्याकडे पुष्कळ पैसे जमा झाले व त्याचा धंदा चांगला चालू लागला.

हंडा उघडण्याचा मुहूर्त जवळ आला. सर्व नातलग व मित्रमंडळी जमा झाली. ब्राह्मणांनी मंत्रघोष केला. ग्रहशांत झाली व ब्रह्मभोज झाल्यावर मोठ्या समारंभाने हंडा उघडण्याचा विधी झाला. परंतु हंड्यात खापराचे तुकडेच निघाले.

जे लोक चैन करण्याच्या हेतूने आले होते त्यांना निराश व्हावे लागले.

चंदूने केलेली युक्ती यशस्वीपणे पार पडली. 'जग असे आहे' असे समजून माणसाने वागावे हा धडा त्याने घेतला.

पाण्याची किंमत

सिरपुर नावाच्या गावी विजयेंद्र नावाचा एक राजा राज्य करीत असे. सिरपुरच्या चारी बाजूला दाट जंगल व डोंगर होते. त्या प्रदेशात भिल्ल जातीचे लोक रहात असत.

भिल्ल जातीचा नायक दर वर्षी विजयेंद्र राजाकडे जंगलातली कोणती तरी उत्तम वस्तू भेट म्हणून पाठवीत असे. ती भेट तशी मूल्यवान नसे. पण भिल्लाच्या राजभक्तीचे एक चिन्ह म्हणून त्याचे महत्व होते.

दर वर्षीप्रमाणे त्या वर्षी भिल्ल नायकाने दिलेली भेट घेऊन सुमंग नावाचा एक भिल्ल राजधानीत आला. राजाने त्याला दरबारात बोलावून त्याचा यथा-योग्य सत्कार केला. सुमंगने बांबूच्या काड्यांच्या एका सुंदर करंडीतून एक झाकण असलेला बांबूचा पेला भक्तिपूर्वक राजाला सादर करून नमस्कार केला.

सर्व दरबारी त्या पल्यात काय आहे हे औत्सुक्याने पहात होते. राजाने पेला घेऊन त्याचे झाकण काढले व मोठ्याने हसत पेला उलटा केला. त्यात पाणी होते ते जमिनीवर सांडले.

राजा सुमंगकडे वळून म्हणाला–"तुझ्या धन्याचे डोके फिरले तर नाही ना? त्याला जाऊन सांग असला निरर्थक नजराणा पाठविण्याची गरज नाही."

सुमंग हात जोडून नम्रपणे म्हणाला–"क्षमा करा महाराज! माझ्या धन्याने आपणांकडे जे पाणी पाठविले आहे ते नुसते साधे पाणी नाही. नुकताच आम्हांला एका जागी शिवलिंगावर संतत अभिषेक करणारा एक झरा आढळला. ते पाणी अमृतासारखे गोड आहे. म्हणून आमच्या धन्याने ते आपणांकडे पाठविले. आपण ते साधे पाणी समजून फेकून दिलेत, पण

श्री. य. गो. पोफळे

याची किंमत एखाद्या राज्या एवढी ठरल्यास नवल नाही.

सुमंग जे म्हणाला त्यातला पहिला भाग राजाला आवडला, परंतु पुढे तो जे म्हणाला ते ऐकून राजाला राग आला. तो रागाच्या भरात म्हणाला–"हे पेलाभर पाणी देऊन जा मिळव राज्य. मी तुझ्याशी आपल्या मुलीचे लग्न करून देईन."

सुमंगने लवून राजाला नमस्कार केला आणि परत जाऊन आपल्या धन्याला जे घडले ते जसेच्या तसे सांगितले. आपल्या अनुयायाचा शब्द खरा करून दाखविण्याची जबाबदारी भिल्ल नायकावर येऊन पडली.

काही दिवसांनी भिल्ल नायकाने राजाकडे एका मनुष्याला पाठविले. तो राजाला जाऊन म्हणाला–"महाराज! जंगलात महादेवगिरी पर्वताच्या दरीत असंख्य रानटी डुकरे आहेत. त्यांची शिकार करण्यास आमच्या धन्याने आपणास आदरपूर्वक बोलाविले आहे.

विजयेंद्र तो निरोप कळल्यावर भिल्लांच्या वस्तीत गेला. भिल्ल नायकाने राजाच्या स्वागतार्थ एक मोठी मेजवानी दिली. त्या मेजवानीला उत्तमोत्तम गोड पक्वान्ने वाढण्यात आली होती. मेजवानी संपल्यावर विजयेंद्र घोड्यावर बसून भिल्ल नायक व तिघां अंगरक्षकांना बरोबर घेऊन अन्य शिकाऱ्यासह महादेवगिरी पर्वताच्या खोऱ्यात निघाला.

झुडपे छाटीत वाट काढीत पुढे जावे लागले. खोऱ्यात पोचेपर्यंत बराच उशीर झाला. इतका श्रम झाला, पण तेथे पोचल्यावर त्याना श्रमाचे फळ मिळाले. तेथे अनेक रानटी डुकरे होती. त्यांची शिकार करण्यात राजा तहान भूक सर्व विसरून गेला. एक गलेलठ्ठ डुक्कर राजाला दिसले. राजाने त्याला नेम धरून बाण सोडला. पण तो बाण डुकराला लागला नाही व डुक्कर पळू लागले.

डुकराचा पाठलाग करीत धावणारा राजा दृष्टीआड होताच भिल्ल नायकाने एक विशेष खुणेचा आवाज काढला व त्याला लगेच त्याचे उत्तर पण मिळाले. थोड्याच वेळाने तेथे सुमंग आला. भिल्ल नायकाने राजा ज्या मार्गाने गेला होता ती दिशा दाखविली. सुमंग पोचण्यापूर्वी राजाने त्या डुकराला ठार केले होते. पण त्याला त्या वेळी फार तहान लागली होती. मेजवानीच्या वेळी त्याने जी गोड पक्वान्ने खाल्ली होती त्यामुळेच त्याला जास्त तहान लागली ही गोष्ट त्या वेळी राजाच्या लक्षात आली नाही. तहानेने जीव कासावीस झाला. डोळ्यासमोर काळोखी आल्यासारखे त्याला भासले. "पाणी! पाणी!" असे तो ओरडू लागला. पण शब्द तोंडावाटे बाहेर येत नव्हते. एका मोठ्या दगडावर राजा आडवा झाला व त्याला वाटले की आपला शेवट जवळ आला.

त्याच वेळीं सुमंग राजाच्या जवळून पुढे निघून जाऊ लागला, जणुकाही त्याने राजाला पाहिलेच नाही. राजाने पण सुमंगला ओळखळे नाही. राजा हाक मारून म्हणाला–"कोण रे बाबा तू? मला तहान लागली आहे."

"माझ्या जवळ आहे पाणी एक पेलाभर, देईन प्यायला. पण मला त्याबद्दल काय द्याल?" सुमंगने विचारले.

"माझा जीव जातो आहे. पाणी दे, तू मागशील ते देईन." राजाने विनवण्या करीत पाणी मागितले.

सुमंगने करंडी टोपलीतून बांबूचा पेला काढून राजाच्या हातात दिला.. राजाने सर्व पाणी गटागटा पिऊन टाकले. त्याला जिवात जीव आल्यासारखे वाटले. नंतर त्याने हातातला पेला पाहिला. आपण असाच पेला पूर्वी कधी पाहिला असावा असे राजाला वाटले. सुमंगकडे पण त्याने जरा न्याहाळून पाहिले. त्याला देखील कोठे तरी पाहल्यासारखे राजाला आठवू लागले.

"तू माझा जीव वांचविलास. याबद्दल तू काय वाटेल ते मागून घे." राजा म्हणाला.

"मला आणखी काही नको, राज्य द्यावे." सुमंग स्मित करून म्हणाला.

राजाला तेव्हां पूर्वीची सर्व गोष्ट आठवली व त्याने सुमंगला ओळखले. म्हणाला–"तू होय?"

त्यानंतर राजा प्रेमाने त्याला भेटला व म्हणाला–"तू म्हणालास ते करून दाखविलेस. तुला राज्य हवे की माझ्या मुलीशी लग्न करणार? की दोन्ही?"

"महाराज! मला यांपैकी काही एक नको. आपली कृपा असली म्हणजे पुरे. आपल्या राज्यात आम्ही सर्व सुखी आहो, आपल्या रक्षणार्थ आपला जीव ओंवाळून टाकावा लागला तरी आम्ही तयार आहो. आपण राजकन्येचा विवाह एकाद्या राजकुमाराशी करून द्यावा."

राजा सुमंगचा नम्रपणा व राजभक्ती पाहून खूष झाला. त्याने भिल्ल नायक आणि सुमंग दोघांना राजधानीत आदर पूर्वक बोलावून त्यांचा सत्कार केला.

खुनी

फार प्राचीन काळी चीन देशात एक शिपी रहात असे. तो खाऊन पिऊन सुखी होता. तो स्वभावाने विनोदी होता. तो मधून मधून आपल्या बायकोबरोबर गावात गंमत पहात हिंडायला जात असे. असाच एकदा तो शिपी बायकोबरोबर गावात हिंडून संध्याकाळी घरी परत येत होता, तेव्हां त्याला वाटेत एक खुजा मनुष्य दिसला. तो गिड्डूमल हास्यविनोद करून प्रेक्षकांना हसवीत होता. इतरांबरोबर शिपी व त्याची बायको पण त्याचा खेळ पाहून खूप हसले. त्यांना त्याचा खेळ त्याचा इतका आवडला की त्यांनी त्या गिड्डूमलला रात्री त्यांचे आतिथ्य स्वीकार करण्यास विनंती केली व त्याने ती मान्य केली.

गिड्डूमलला आपल्या घरी पोचता करून शिपी बाजारात गेला व भाजलेली मासळी, रोटी, लिंबे व पांढऱ्या तिळाची रेवडी विकत घेऊन परत आला. रात्री तिघे बरोबर जेवायला बसले.

गिड्डूमल जेवणात गर्क असता शिप्याच्या बायकोने एक मासा गिड्डूच्या तोंडात कोंबला व त्याचे तोंड धरून तो मासा खाऊन टाकायला दोघांनीं आग्रह करून सांगितले. पण दुर्दैवाने माशाचा एक काटा गिड्डूमलच्या घशात अडकला व तो तत्क्षण गतप्राण झाला.

ते पाहून शिपी घाबरून गेला. म्हणाला–"हे देवा! हे काय झाले? या बिचाऱ्याचा जीव आमच्या मुळे गेला. आतां काय करायचे?"

"झाले ते झाले. आता रडत बसून राहण्यात काय अर्थ आहे? पुढे काय करायचे याचा विचार करा." शिप्याची बायको म्हणाली.

"सांग, काय करायचे?" शिप्याने विचारले.

"याच्या अंगावर एक पांघरूण घालून याला उचलून घेऊन जाऊ या. कोणी विचारले तर सांगू आमचा मुलगा आजारी आहे, त्याला वैद्याला दाखवायला घेऊन जातो आहो." बायको म्हणाली.

शिप्याने त्याप्रमाणे त्या गिड्डचाला एक चादर पांघरून उचलून घेतले व गल्लीत आला. त्याची बायको रडत होती, "माझ्या मुलाला देवी आल्या हो, याला आता कोण वांचवील? आहे का कोणी वैद्य वांचविणारा?"

देवीचे नाव ऐकून गल्लीतला एक देखील मनुष्य जवळ आला नाही. जे जवळ होते ते दूर पळून गेले. तरी एकाने वैद्याचे घर दाखविले.

शिप्याने वैद्याच्या दारावर थाप मारली. एका निग्रो बाईने येऊन दरवाजा उघडला. शिप्याच्या बायकोने त्या निग्रो बाईच्या हातावर एक चांदीचे नाणे ठेवले व म्हणाली–"माझ्या मुलाला भयंकर ताप आला आहे. वैद्यबुवांना जाऊन लवकर यायला सांग. उशीर झाला तर जीव धोक्यात आहे असे ही सांग."

तो निरोप घेऊन ती निग्रो बाई वरच्या मजल्यावर वैद्य झोपला होता तेथे गेली. ती संधी साधून शिपी व त्याची बायको दोघे गिड्डघाचे प्रेत वैद्याच्या घरात शिरून जिन्यात टाकून पसार झाली.

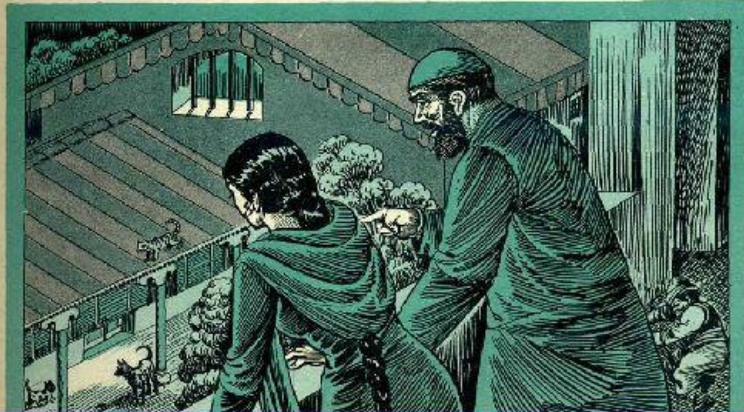
निग्रो बाईने माडीवर जाऊन वैद्यबुवांना ते चांदीचे नाणे दिले व म्हणाली–"खाली कोणी दोघे आजारी मुलाला घेऊन आले आहेत." वैद्य चांदीचे नाणे पाहून खूष झाला. त्या आनंदातबरोबर दिवा सुद्धा घेतला नाही व घाईघाईने जिना उतरू लागला आणि गिड्डघाच्या प्रेताला त्याचा पाय लागला व प्रेत गडगडत खाली येऊन पडले. वैद्याने खाली येऊन पाहिले तो रोगी निश्चेष्ट पडला होता.

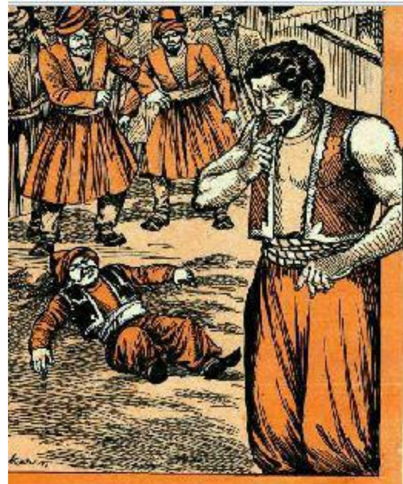
वैद्याला वाटले की कदाचित आपला पाय लागून रोगी खाली जाऊन पडला व त्यामुळेच रोग्याचा जीव गेला असावा. आता काय करायचे या काळजीत तो पडला. त्याने त्याच्या बायकोला जे घडले ते जाऊन सांगितले.

तेव्हां वैद्याची बायको म्हणाली–"हे प्रेत घरात ठेवणे धोक्याचे आहे. सकाळी हे प्रेत आपल्या घरात दिसले तर मोठेच संकट जिवावर येईल. हे प्रेत गच्चीवर नेऊन शेजाऱ्याच्या परसात टाकून दिले की झाले. आपला शेजारी सुलतानाच्या महालात सैपाक्यावरचा अधिकारी आहे. त्याच्या घरी कुत्री, मांजरी व उंदरांची गर्दी आहे. ती हे प्रेत खाऊन टाकतील."

वैद्याला तो सल्ला पसंत पडला. दोघांनी ते प्रेत शेजाऱ्याच्या आवारात अशा हुशारीने सोडले की ते आवाराच्या भिंतीला टेकून उभे राहले.

शेजाऱ्याच्या घरी खाण्यापिण्याच्या वस्तू नेहमी चोरीला जात. त्याला आजपर्यंत वाटत होते की कुत्री, मांजरे खाऊन जात असतील. परसात त्याने भिंतीला टेकून एक माणूस उभा असलेला पाहिला व त्याला वाटले की हीच स्वारी चोरी करीत असावी, शेजारच्या गच्चीवरून उतरून

येत असावी. असा विचार करून त्याने एक काठी घेतली आणि त्या माणसाला झोडपून काढले. तो मनुष्य खाली पडला तरी रागाच्या भरात त्याने त्याला खूप बडविले.

बराच वेळ झाला, पण तो मनुष्य हालला डुलला नाही की रडला ओरडला नाही म्हणून त्याने जवळ जाऊन पाहिले तर ते प्रेतासारखे त्याला आढळले.

"अरे गिड्ड्या! मेलो रे मेलो. माझ्या घरी चोरी करून व माझे एवढे नुकसान करून शेवटी माझाच जीव घ्यायला तयार दिसतोस की रे. हे देवा! वांचव रे मला या संकटातून." तो मनुष्य हातातली काठी दूर फेकून डोके धरून जमिनीवर बसला.

नंतर त्याने विचार करून ते प्रेत उचलून खांद्यावर घेतले व बाजारात एका दुकानासमोर नेऊन उभे केले. जवळपास कोणी नाही हे पाहून तो पसार झाला. तोपर्यंत अर्धी रात्र संपली होती.

थोड्या वेळाने एक व्यापारी दारू पिऊन झिंगून त्या बाजूला आला. गिड्ड्याला दुकानासमोर उभा पाहून त्याला वाटले की कोणी चोर असावा. तो जोराने ओरडू लागला—"चोर चोर! धावा, पकडा!" आणि गिड्ड्याच्या प्रेताला जोर-जोराने मारू लागला.

व्यापाऱ्याचा आवाज ऐकून चौकीदार धावून आले. दारुड्या एका माणसाला बडवीत असलेला त्यांनी पाहिले. तो मनुष्य जमिनीवर निश्चेष्ट पडलेला होता.

"तू खून केला आहेस त्या माणसाचा. चल ठाण्यावर!" असे सांगून चौकीदारांनी त्या गिड्ड्याचे प्रेत उचलून घेतले व व्यापाऱ्याला धरून पोलीस ठाण्यावर गेले.

कोतवालाने सर्व चवकशी करून खुनी व्यापाऱ्याला न्यायाधिशासमोर हजर केले. न्यायाधिशाने व्यापाऱ्याला फाशीची शिक्षा दिली.

दुसऱ्या दिवशी व्यापाऱ्याला फाशीची शिक्षा झाल्याची दवंडी पिटविण्यात आली. लोकांची गर्दी वधस्थानी जमा झाली. व्यापाऱ्याला फाशीच्या फळीवर उभा करून त्याच्या गळ्यात फास अडकविण्यात आला.

इतक्यात सुलतानाच्या सैंपाक्यावरचा अधिकारी धावत येऊन म्हणाला—"थांबा हो थांबा! या गिड्ड्याचा खून माझ्या हातून झाला."

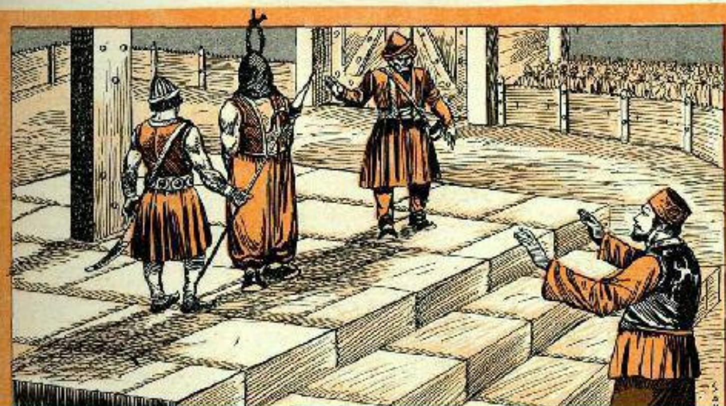
"तू याचा खून कां केलास?" कोतवालाने विचारले.

त्याने रात्री घडलेली गोष्ट सुरवातीपासून शेवटपर्यंत सांगितली.

ते ऐकून कोतवाल म्हणाला—"हा म्हणतो ते खरे आहे व याने आपला अपराध कबूल केला आहे. तरी याला फाशी द्या." त्याने शिपायांना हुकूम केला.

इतक्यात वैद्य धावत पुढे आला व म्हणाला—"याच्या मरणाला कारण खरोखरी मी आहे." त्याने घडलेली गोष्ट सांगितली. कोतवालाने वैद्याला फाशी द्यायला शिपायांना सांगितले.

शिपाई वैद्याला फाशी द्यायला धरून नेऊ लागले, एवढ्यात शिंपी पुढे येऊन

म्हणाला–"हे सर्व खोटे आहे. याच्या मरणाला खरा कारण मी आहे." त्यानंतर त्याने सुरवातीपासून शेवटपर्यंत घडलेले वृत्त सांगितले.

"खरा खुनी हाच आहे, तेव्हां यालाच फाशी द्या." असे कोतवाल म्हणाला.

परंतु पुन्हा एक विघ्न आले. तो मेलेला गिड्डा सुलतानाच्या घरचा विदूषक होता. एक दिवस आधी तो निघून गेला आणि परत आला नाही. म्हणून सुलतानाने त्याला हुडकून काढण्यासाठी शिपाई पाठविले होते. तेव्हां आपला विदूषक मेल्याचे सुलतानाला कळले आणि हे देखील कळले की त्याच्या खुनाचा अपराध कबूल करणारे एका मागून एक तिघे चौघे पुढे आले आहेत. म्हणून सुलतानाने कोतवालाकडे निरोप पाठविला की चौघां खुनी आरोप्यांना व मृत विदूषकाला दरबारात हजर करावे.

हुकमाप्रमाणे कोतवालाने सर्वांना दरबारात हजर केले. चौघांनी जे जे घडले ते खरे खरे सांगितले. सर्वांचे वृत्त ऐकत बसलेला दरबारी न्हावी वैद्य गिड्ड्याच्या प्रेताकडे न्याहाळून पाहून म्हणाला–"गिड्ड्याच्या देहात अजून जीव आहे."

त्याने जवळ जाऊन गिड्डाचे तोंड उघडले आणि त्याच्या घशात अडकलेले माशाचे हाड चिमटयाने ओढून बाहेर काढले. लगेच गिड्डा जोराने शिंकला आणि उठून तोंड पुसू लागला.

अशा तऱ्हेने गिड्डा जिवंत असल्याचे कळल्यावर सर्वांच्या जिवात जीव आला. गिड्ड्याने इतका मार खाल्ला, इतकी आदळ आपट त्याच्या शरिराची झाली तरी मेला नाही हे कळल्यावर सर्व चकित होऊन त्याच्याकडे कौतुक करीत पाहू लागले.

चोरांत चोर

भोजपूरचा राजा रणधीरसिंह एक दयाळू राजा होता. त्याची प्रजा सुखी होती. प्रजेला लागणारे सर्व पदार्थ मिळण्याची व्यवस्था राज्यशासना तर्फे मोठ मोठ्या भांडारात करण्यात आली होती.

परंतु अचानक चोर व लुटेऱ्यांची धाड राज्यावर आली. लुटेरे केव्हा कोणत्या गावात शिरतील याची कल्पना कोणाला नव्हती. त्यांना कसे पकडावे हा एक मोठा प्रश्न राजासमोर उभा होता.

भोजपूरच्या पूर्वेला एक जंगल होते. त्याच्या पलीकडे उंच डोंगर होते. हळूहळू लोकांना कळले की त्या डोंगरातल्या गुहेत कोठे तरी चोरांचे ठाणे आहे. त्या जंगलाच्या वाटेने येऊन चोर राज्यात शिरत होते.

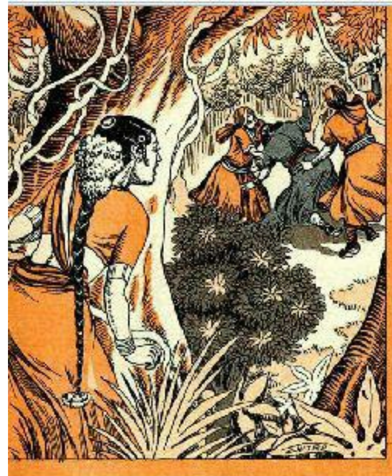
राजाने राज्यात दवंडी पिटली की जो कोणी चोरांना पकडण्यासाठी मदत करील त्याला मोठे बक्षिस व जहागीर दिली जाईल. काही साहसी लोकांनी चोरांचा शोध लावण्याचा यत्न करून पाहिला. जंगलाच्या वाटेने त्यांच्या पैकी जो कोणी जाई जिवंत परत येत नसे.

एकदा चोरांची टोळी जंगलाच्या वाटेने गावाकडे जाऊ लागली. तेव्हां त्यांना झाडांच्या आड एक तरुण स्त्री राजाच्या शिपायांशी एकटी लढत असलेली दिसली. चोरांना पाहून राजाचे शिपाई पळून गेले.

चोरांनी त्या तरुण बाईला जवळ जाऊन विचारले–"ताई! कोण तुम्ही? ते शिपाई तुम्हांला मारायला कां आले होते? आमच्याकडून काही मदत होण्यासारखी असेल तर सांगा, आम्ही अवश्य करू."

"तुम्ही कसे अगदी वेळेवर आलात. आज त्यांच्या हाती मला मरण येणार होते. तुमचे ऋण कसे फिटेल, कळत नाही." ती तरुण स्त्री म्हणाली.

सौ. काशीताई तांबट

"आम्ही एका सोनेरी टोळीचे चोर आहोत. पण तू कोण?" चोरांनी त्या तरुण स्त्रीला विचारले.

"तुम्ही लुटेरे असाल तर आपण सर्व राजाचे शत्रू आहों. माझे नाव दुर्गाबाई. माझे बाबा राजाच्या फौजेत सैनिक शिक्षण देत असत. त्यांना माझी मोठी बहीण व मी अशा दोघी मुली. मी आपल्या वडिलांजवळ शस्त्रास्त्र विद्या शिकून घेतली आहे. पण माझ्या बहिणीला ते आवडत नाही, तिला घोड्यावर बसण्यात कमीपणा वाटत असे. ती नेहमी अप्सरे सारखी नटून फिरण्यात भूषण मानी. राजाची दृष्टी एकदा तिच्यावर पडली. त्याने एका दासीला माझ्या बहिणीकडे, पाठविले व अंतःपुरात बोलावून तिला तेथेच कैद करून ठेवले. तिच्या जागी मी असते तर जीव असेपर्यंत स्वतःची अब्रु वांचविण्यासाठी लढले असते. पण राजाची बटकी म्हणून त्याच्या अंतःपुरात राहले नसते. राजाचे माझ्या वडिलांशी भांडण झाले व आम्ही राजाचे शत्रू झालो. राजाने राजद्रोहाचा अपराध लावून माझ्या वडिलांना हद्दपार केले. त्यांच्याबरोबर मी पण जायचे ठरविले. आम्हांला राज्या बाहेर जाण्यास जो अवधी दिला होता तो पुरा होण्याच्या आत राजाने गुप्तपणे मारेकऱ्यांकडून माझ्या वडिलांचा खून करविला. मी स्वतःचा बचाव करून निसटले व अशी प्रतिज्ञा केली आहे की राजाचा वध करून मी पितृऋण फेडीन. राजाचे शिपाई माझा पाठलाग करीत येथवर आले. ही प्रतिज्ञा कशी पुरी करावयाची हे मला कळत नाही."

चोरांना त्या तरुण स्त्रीची कींव आली व तिच्याविषयी त्यांना सहानुभूती वाटू लागली.

चोर म्हणाले–"आम्ही सर्व प्रकारे तुझी मदत करू व तुझे रक्षण करू. परंतु वडिलांच्या खुनाबद्दल सूड घेण्याच्या कामी आम्ही काही मदत करू शकणार नाही."

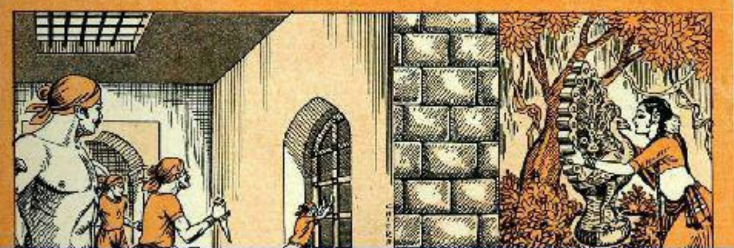
"मला तेवढी मदत पुरे आहे. मी त्याबद्दल तुम्हांला एका गोष्टीची मदत करू शकेन. राजाच्या खजिन्याची व राजाने काढलेल्या सर्व भांडारांची मला माहिती आहे. त्यांत जायचे गुप्त मार्ग मी तुम्हांला दाखवीन. सूड घ्यायचा तो मी स्वतःघेईन." दुर्गाबाई म्हणाली.

"तरमग आतांच जाऊ या. आम्हांला गुप्तमार्ग दाखव." चोर म्हणाले.

दुर्गाबाईने त्यांना पूर्वे कडील भांडारात जाण्याचा गुप्तमार्ग दाखवून त्यांना आत पोचविले. चोरांनी सर्व भांडार लुटले व दुर्गाबाईला ते रहात होते त्या गुप्तस्थानी घेऊन गेले. दुसऱ्या दिवशी रात्रीपर्यंत ती चोरांच्या टोळीबरोबर त्यांच्या गुहेत राहली आणि सर्वांची ओळख करून घेतली. काळोख पडल्यावर त्यांना पश्चिमे कडील भांडाराजवळ घेऊन गेली. पूर्वेच्या भांडाराच्या गुप्तद्वारावर मोराचे तोंड होते तसेच याच्या गुप्त द्वारावर पण होते. ते तोंड फिरवतांच दरवाजा उघडत असे. दुर्गाबाईने दरवाजा उघडल्यावर सर्व चोर आत शिरले. दुर्गाबाईने बाहेरून दरवाजा बंद केला आणि निघून गेली.

थोड्या वेळाने चोरांना कळले की ते भांडाराच्या चोरदरवाज्याने आत शिरले नसून तुरुंगाच्या दाराने आत शिरले आहेत. त्यांनी दुर्गाबाईला दार उघडण्यासाठी पुष्कळ हाका मारून पाहल्या. पण काही उपयोग झाला नाही.

त्यानंतर दरबारात चोरांना उभे करण्यात आले. त्यावेळी राजाच्या बाजूला दुर्गाबाई बसलेली त्यांना दिसली. तेव्हां चोरांना कळले की दुर्गाबाई स्वतः राजकन्याच आहे.

दानशूर

एका गावी एक श्रीमंत मनुष्य रहात असे. तो कधी दान धर्म करीत नसे. चिक्कू मारवाडी म्हणून तो गावात प्रसिद्ध होता.

एकदा एक मनुष्य त्याच्या घरी आला व दान मागु लागला.

"कुठला राहणारा रे तू?" त्या श्रीमंताने त्याला विचारले.

"याच गांवाचा, धनी!" तो मनुष्य म्हणाला.

"शक्यच नाही. कारण मी दान करीत नाही हे साऱ्या गांवाला माहीत आहे." तो श्रीमंत मनुष्य म्हणाला.

त्याच गावात एक चांभार रहात असे. तो दानशूर म्हणून गावात प्रसिद्ध होता.

पुढे काही दिवसांनी तो श्रीमंत मनुष्य मरण पावला. गांवकऱ्यांनी त्याचे प्रेत गावातल्या रस्त्याच्या किनाऱ्याला एक खड्डा खणून पुरले. तो मेला त्याबद्दल कोणी शोक प्रगट केला नाही. चांभाराकडे लोक नेहमी प्रमाणे येत. पण त्याने त्यानंतर कोणाला दान द्यायचे बंद केले व म्हणाला–"आहे काय माझ्याकडे द्यायला?"

गांवच्या पाटलाने चांभाराला बोलावून विचारले–"काय रे दानशूर म्हणून तू पंचक्रोशीत प्रसिद्ध आहेस आणि आता दान देणे अगदी बंद करून टाकले आहेस, म्हणे?"

दान करण्यासाठी जो वारला तो श्रीमंत मनुष्यच मला धन देत असे. मी त्यांना शपथ घेऊन वचन दिले होते की मी केलेला दानधर्म त्यांच्या पैशामुळेच होऊ शकला. असे कोणाला सांगणार नाही. मी स्वतः गरीब आहे." चांभार म्हणाला.

अर्धवट गोपू

फार पूर्वी कांचीपुरम् येथे कांचनगुप्त नांवाचा एक श्रीमंत व्यापारी रहात असे. तो व्यापारात हुशार होताच, तसाच तो प्रामाणिक व सच्चरित्र पण होता. म्हणून लोक त्याला मान देत.

त्याला आनंद नावाचा एक मुलगा होता. आनंदपण चांगल्या स्वभावाचा आणि शांत प्रकृतीचा होता. पण व्यापार करण्यात तो तितकासा हुशार नव्हता. खरे बोलत असे व सर्वांवर त्याचा विश्वास होता.

आनंद लहानाचा मोठा झाला, सर्व जबाबदारी त्याच्यावर येऊन पडली. त्याच्या बापाने त्याला पुष्कळ शिकवून व्यापाराची माहिती करून देण्याचा यत्न करून पाहिला. पण काही फायदा झाला नाही. व्यापार करणे म्हणजे सोपे नाही. गिऱ्हाइकाचा विश्वास मिळविला पाहिजे व स्वतःचे नुकसान होऊ देता कामा नये. पैसे मिळविले पाहिजेत व स्वतःचे नाव देखील राखले पाहिजे. पण आनंदला अशी कर्तबगारी करून दाखविता आली नाही.

म्हणून कांचनगुप्त नेहमी दुःखी राही. त्याला तोच एकुलता एक मुलगा होता. त्याला व्यापार ठीक ठीक करता आला नाही तर आपल्या मागून व्यापाराची जबाबदारी स्वतःवर कोण घेणार? त्याला एकच तोड होती. त्याचे लग्न एक चांगलीशी हुशार मुलगी पाहून तिच्याशी त्याचे लग्न करून देण्याचे कांचनगुप्तने ठरविले. मुलगी श्रीमंत बापाची व सुस्वरूप असावीच असे देखील नव्हते. पण हुशार असावी आणि व्यापारातले खाचखळगे तिला माहीत असावेत, हे आवश्यक होते.

अशा एका तरुण मुलीसाठी कांचनगुप्तने चवकशी सुरू केली. तो व्यापारा-

निमित्त जेथे जेथे जाई तेथे अशी मुलगी कोणी आहे का चवकशी करी. त्याने आपल्या मित्रमंडळींच्या कानावर ती गोष्ट घालून ठेवली होती. पण धन व रूप जसे डोळ्याला दिसते तसे गुण व हुशारी दिसत नाही. म्हणून त्याच्या प्रयत्नाला यश आले नाही.

एकदा तो वर्धमानपुर नांवाच्या गावी आठवड्याच्या बाजाराला गेला असता एका तेलाच्या दुकानासमोर तांदुळाचे गाठोडे घेऊन एक मनुष्य आला व म्हणाला–"चांगले तांदूळ आहेत. तांदळा इतकेच चांगले तेल मापून देणार का?"

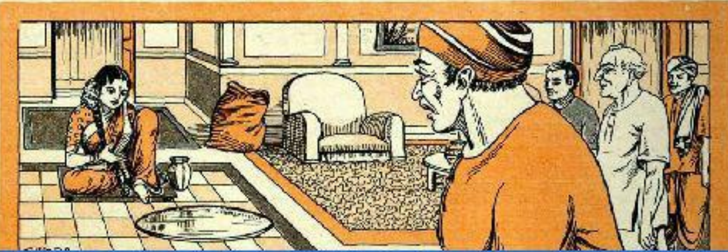
"चांगला व्यापार आहे. तेलाची किंमत तांदाळाच्या चौपट आहे, म्हटले! तांदळाच्या इतकेच तेल द्यायचे म्हणजे ते फुकटच दिल्यासारखे आहे. असा व्यापार केला की दिवाळेच निघेल की आमचे!" तेलाचा दुकानदार म्हणाला.

त्यावेळी दुसऱ्या एका दुकानात बसलेली एक सोळा वर्षांची मुलगी म्हणाली–"अहो! इकडे घेऊन या तांदूळ. मी माप देते ते भरून तुम्ही तांदूळ द्या की मी ते भरून तेल देईन तुम्हांला."

तांदूळवाल्याने ते कबूल केले. कांचनगुप्त व इतर लोक ते सर्व पहात उभे होते.

ती मुलगी एक मोठे ताट घेऊन आली. ताटाचा काठ लहान होता. मुलीने ते ताट देऊन ताट भरून तांदूळ द्यायला सांगितले. गाठोड्यातले सर्व तांदूळ दोन ताटे भरून झाले. त्यानंतर मुलीने ते ताट भरून दोनदा तेल त्या तांदूळवाल्याला दिले. तांदूळवाला काही बोलल्याशिवाय निमूटपणे निघून गेला.

अशातऱ्हेने हुशारीने व्यापार करणाऱ्या मुलीचे नावगाव विचारून व तिच्या घरची चवकशी करून कांचनगुप्त तिच्या घरी गेला व त्याने आपल्या मुलासाठी त्याच मुलीची निवड केली.

भुतांशी मैत्री

एका गांवी रामू नावाचा एक शेतकरी रहात असे. त्याला तीन मुलगे होते. त्यातला सर्वांत धाकटा बाळू अर्धवट व खुळा होता. त्याला नेहमी भुते पाहण्याचा व त्यांच्याशी मैत्री करण्याचा नाद होता.

रामू एकदा एकाएकी आजारी पडला. मरणापूर्वी त्याने आपल्या दोघां मोठ्या मुलांना बोलावून सांगितले की त्याच्या मागे बाळू काय मागील ते त्याला प्रथम देऊन जे उरेल ते आपसात वांटून घ्या. नंतर तो बाळूला म्हणाला–"बाळ, तू जे मागशील ते द्यायला. मी तुझ्या दोघां भावांना सांगून ठेवले आहे. ते घेऊन त्यांत मनाचे समाधान मानून घे. सर्व प्राण्यांवर दया कर."

"बाबा! भुते कोठे असतात हो?" त्याने बापाला विचारले.

"ओसाड घरात असतात बाळा!" रामू म्हणाला. बोलतांना त्याला फार वाईट वाटत होते की त्या प्रसंगीदेखील त्याचे भुतासंबंधीचे वेड गेले नाही.

रामू वारल्यावर त्याच्या मोठ्या मुलांनी बाळूला बोलावून विचारले–"बाबांच्या इस्टेटीतले तुला काय हवे ते मागून घे."

"मला भुतांशी मैत्री करावयाची आहे. त्यांना जे आवडते ते मला द्या." बाळू म्हणाला.

दोघे भाऊ बाळूचे ते उत्तर ऐकून खूष झाले व त्याला तिखटाचे एक पोते भरून देत म्हणाले–"भुतांच्या डोळ्यात, हे चूर्ण टाकलेस की ते तुझ्याशी मैत्री करतील."

बाळू तिखटाचे गाठोडे घेऊन निघाला. वाटेत त्याला एक ओसाड पडके घर दिसले. त्या घरात एक दिवा लावलेला होता. त्याला घरात कोणी बोलत

असल्याचा व एकाबाईच्या रडण्याचा आवाज ऐकू आला.

बाळूला वाटले की या घरात नक्कीच भुते आहेत. त्याने दाराची कडी वाजविली. म्हणाला–"मित्र हो! मी तुमच्याशी मैत्री करायला आलो आहे. दरवाजा उघडा." बाळू ओरडून म्हणाला.

आतून येत असलेला आवाज बंद झाला. ते चोर होते व एका श्रीमंताच्या घरी चोरी करून त्याच्या मुलीला धरून घेऊन तेथे आले होते. ते चोरीचा माल आपसात वांटून घेत होते. एका चोराने पुढे येऊन दार उघडले. चोरांना भूत समजून तो म्हणाला–"मित्र हो! मी हे तुमच्या-साठी घेऊन आलो आहे." असे सांगून तो तिखटाचे गाठोडे सोडू लागला. चोर त्याच्या चारीबाजूला घोळका करून उभे राहले. त्याने तिखट सर्वांच्या डोळ्यात फेकले. चोरांचे डोळे फुटले व ते ओरडू लागले.

"लवकर येऊन मला सोडवा हो!" ती मुलगी ओरडू लागली.

बापाने बाळूला गरिब प्राण्यावर दया करायला सांगितले होते. त्याने पुढे जाऊन खांबाला बांधून ठेवलेल्या त्या मुलीला सोडवले. दोघांनी बाहेरून दाराला कडी लावली व उजाडण्यापूर्वी त्या श्रीमंताच्या घरी येऊन पोचले. सर्व वृत्त मुलीकडून कळल्यावर त्या श्रीमंत मनुष्याने आपल्या नोकरांना पाठवून शिपायांना बोलाविले व त्या ओसाड पडक्या घरी जाऊन चोरांना पकडले.

आपल्यावर बाळूने केलेले उपकार आठ-वून त्या श्रीमंत मनुष्याने आपली मुलगी गुणवती हिच्याशी त्याचे लग्न करून द्यायचे योजले. आपल्या उपकार कर्त्यावर मुलीचे पण प्रेम आहे हे कळल्यावर त्याने दोघांचे लग्न करून दिले व बाळूला आपला घर जावई करून ठेवून घेतले.

युवराज कोण?

एका राजाला जुळे मुलगे होते. दोघे रूपाने सारखे होते. परंतु एक रंगाने गोरा व एक काळा होता. राजाने एकाचे नाव अरुणकुमार व दुसऱ्याचे करुणकुमार असे ठेवले. दोघे लहानाचे मोठे होऊ लागले तसतसे ते विद्याभ्यास करू लागले व शस्त्रास्त्र विद्यापण शिकू लागले. दोघांचे परस्परांवर फार प्रेम होते. नेहमी बरोबर रहात, खेळत व हिंडत फिरत.

ते मोठे होऊ लागले तेव्हां राजासमोर एक प्रश्न उभा राहला, या दोघांपैकी युवराज कोणाला करायचे? शेवटी त्याने मनात एक युक्ति योजली. त्याने दोघा मुलांना बोलाविले व म्हणाला–"तुम्ही दोघे निरनिराळे गावात जाऊन संध्याकाळच्या आत शंभर रुपये मिळवून घेऊन या."

दोघे निरनिराळ्या वाटेने गावात गेले.

"शंभर रुपयांचीच गोष्ट, कोणा-मित्राजवळ मागितले की मिळतील." अरुणकुमाराने विचार केला. तो एका मित्राच्या घरी गेला व त्याच्या जवळ शंभर मागितले. मित्र म्हणाला–"माझ्या जवळ साठच रुपये आहेत."

"नाही रे! साठ रुपयांवर काम कसे भागेल?" असे सांगून अरुणकुमारने रुपये घेतले नाहीत आणि दुसऱ्या मित्राच्या घरी गेला. त्याच्या जवळ साठ रुपये पण नव्हते. त्याने कित्येकांना जाऊन विचारले. कोणी पन्नास, कोणी वीस, कोणी दहा असल्याचे सांगितले. म्हणून अरुणने रागाने त्या सर्वांना शिव्याशाप देण्यास देखील मागे पुढे पाहिले नाही. त्याच्या मित्रांनी त्याचा अपमान केला असे त्याला वाटले. संध्याकाळ-पर्यंत धावपळ करून देखील त्याला हवे होते तितके पैसे मिळाले नाहीत.

तेव्हां तो सरळ सरकारी खजिन्यात गेला व खजिन्याच्या अधिकाऱ्याला शंभर रुपये द्यायला सांगितले.

"माझ्या जवळ दहाच रुपये आहेत, मालक!" खजिन्याचा अधिकारी म्हणाला.

"तुझे रुपये मला नको आहेत. खजिन्यातून काढून दे." अरुण म्हणाला.

"सरकार स्वारीच्या लेखी हुकमाशिवाय खजिन्यातली एक पै देखील काढून देता येणार नाही, मालक!" खजिन्याचा अधिकारी म्हणाला.

अरुण निराश होऊन घरी गेला.

संध्याकाळ झाली. राजानें दोघां मुलांना बोलावून विचारले–"आणले का रे शंभर रुपये?"

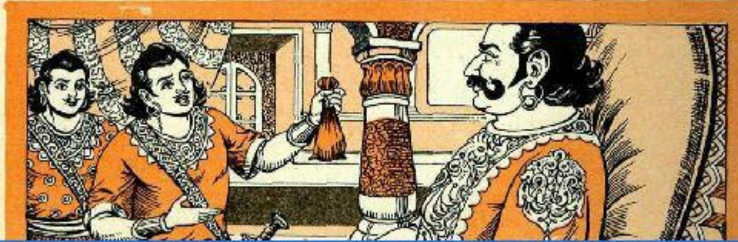
अरुणने शंभर रुपये आणू न शकल्याचे सांगून त्याने शंभर रुपये मिळविण्यासाठी काय काय केले हे देखील थोडक्यात सांगितले.

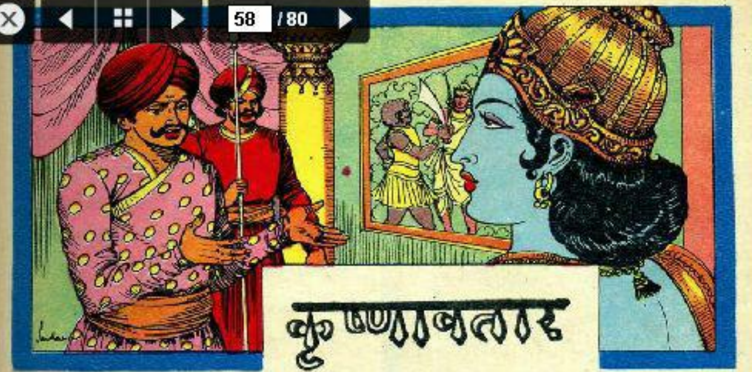
करुणकुमारने शंभर रुपये आणून दिले.

"तू हे पैसे कोठून व कसे आणलेस?" राजाने विचारले.

"मी आपल्या मित्रांना जाऊन विचारले, देता का? मला काही रुपयांची गरज आहे, जितके असतील तितके द्या. काहीनी दहा दहा रुपये दिले, काहीनी पांच पांच व काहीनी दोनदोन तीन तीन व काहीनी एक एक रुपयापण दिला. शंभर रुपये पुरे होताच मी घरी परतलो."

करुणकुमारने आपला अधिकार गाजविण्याचा प्रयत्न केला नाही व जे मिळाले त्यात संतोष मानून काम पुरे केले. कोणाच्या मनाला दुखविले नाही. म्हणून गादीला वारस होण्यालायक तोच आहे, असे मनाशी ठरवून राजाने त्यालाच युवराज पद देऊन आपला वारस म्हणून गादीवर बसविण्याचे ठरविले.

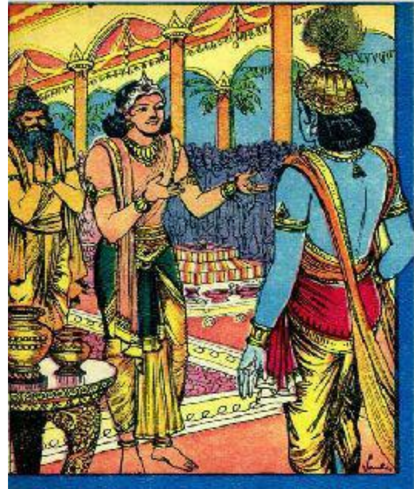
कृष्णावतार

एके दिवशी सकाळी कृष्ण सात्यकी व उद्धव दोघांना बरोबर घेऊन दरबारात निघाला तेव्हां त्याला भेटण्यासाठी कोणी आल्याची बातमी द्वारपालाने सांगितली. द्वारपालाबरोबर येऊन तो मनुष्य कृष्णाला म्हणाला–"प्रभो! मगध देशाचा राजा जरासंध याने वीस हजार राजांना जिकून त्यांना कैदेत टाकले आहे. त्या सर्वांनी मला आपणांकडे आपले गाऱ्हाणे पोचते करण्यास पाठविले आहे."

त्याच वेळी नारद अचानक कोठून तरी येऊन व दत्त म्हणून कृष्णासमोर उभा राहला. कृष्णाने नारदाचा सर्वप्रकारे सत्कार करून त्याला बसायला आसन दिले व येण्याचे कारण विचारले. तेव्हां नारद म्हणाला–"पांडवांतील जेष्ठ बंधु युधिष्ठिर याने राज्यप्राप्तीसाठी राजसूय यज्ञ करण्याचे ठरविले आहे. त्या यज्ञाला मुख्य अतिथि म्हणून तुलाच बोलाविण्याचे ठरले आहे. सर्व तुझी वाट पहात आहेत."

एकीकडे जरासंधाने कैद केलेल्या राजांनी त्याला त्यांचे रक्षण करण्यासाठी बोलाविले होते तर दुसरी कडून युधिष्ठिराने आरंभिलेल्या राजसूय यज्ञास मुख्य अतिथि म्हणून येण्यास पांडवांच्या वतीने निरोप घेऊन स्वतः नारद आला होता. कृष्ण विचारात पडला.

"या दोन्ही पैकी कोणाच्या बोलावण्याला मान द्यावा? दोघांना संतुष्ट करणे आवश्यक आहे." त्याने उद्धवाचा सल्ला घेतला.

"जरासंधाचे पारिपत्य करण्यासाठी काही तरी निराळी व्यवस्था करण्याची गरज नाही. कारण राजसूय यज्ञासाठी दिग्विजय हा केलाच पाहिजे. तेव्हां जरासंधाचे पारिपत्य करणे हे राजसूय यज्ञाला आवश्यक असेच एक काम आहे. म्हणून राजसूय यज्ञाला जाणे अधिक श्रेयस्कर." असा उद्धवाने सल्ला दिला.

उद्धवाने कृष्णाला या संदर्भात आणखी एक गोष्ट सांगितली. जरासंधाची बरोबरी करू शकणारा एकटा भीम आहे. त्याने द्वंद्वयुद्ध करून जरासंधाचा वध करावा. दुसरा उपाय नाही.

उद्धवाचा सल्ला कृष्णाला पसंत पडला. त्याने बलरामाची परवानगी घेऊन अंतःपुरातील स्त्रियांसह इंद्रप्रस्थाकडे प्रस्थान करण्यासाठी दारुकला बोलावून सर्व तयारी करण्यास सांगितले. चतुरंग सैन्य सज्ज झाले. रुक्मिणी, सत्यभामा आदिक राण्या पालखीत बसून निघाल्या. निघण्यापूर्वी कृष्ण नारदाला निरोप देऊन दूताला म्हणाला–"तू सर्व राजांना जाऊन सांग की मी त्यांच्या रक्षणाची जबाबदारी स्वतःवर घेतली आहे. त्यांनी भिण्याचे कारण नाही. मी जरासंधाचा वध करून त्यांना कैदेतून सोडवीन."

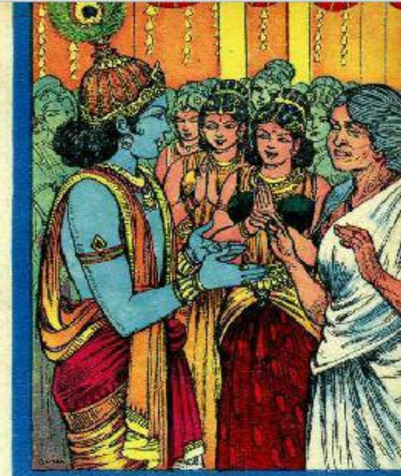
कृष्ण येत असल्याची बातमी कळताच युधिष्ठिर त्याला सामोरा गेला व दोघे प्रेमाने परस्परांना भेटले. कृष्ण इतर पांडवांना पण प्रेमाने भेटला. त्याच्या स्वागतासाठी तोरणे बांधण्यात आली होती. प्रजेने रस्त्याच्या दोन्ही बाजूला उभे राहून कृष्णावर पुष्पवृष्टी केली. कृष्णाच्या आगमनाने सर्व इंद्रप्रस्थ नगराला एक नवीन शोभा आली होती.

युधिष्ठिराच्या महालात कृष्णाने प्रवेश केला व प्रथम कुंतीमातेला नमस्कार केला. कुंतीच्या सर्व सुनांनी कृष्णाला नमस्कार करून आशीर्वाद घेतला.

कृष्ण पांडवांचा आप्त, सखा व बंधू होता. कृष्णार्जुनांचे सख्य तर लोकप्रसिद्धच होते. अर्जुनाने खांडववन जाळले तेव्हां स्वतः अर्जुनाने त्याचे सारथ्य केले होते. त्याला त्याने दिव्य रथ, घोडे व अक्षय भाता दिला होता. मयासुराला सांगून मयसभा रचली होती. म्हणून युधिष्ठिराने आग्रह करून कृष्णाला बोलाविले होते व कृष्ण त्याप्रमाणे आला. युधिष्ठिराने खास दरबार बोलावून कृष्णाचा सत्कार केला व राजसूय यज्ञ करण्याचे योजले असल्याचे वृत्त सांगून त्यालाच सर्व कार्याचे आधिपत्य घेण्यास विनंती केली.

कृष्णाने युधिष्ठिराचे अभिनंदन केले व म्हणाला–"तू राजसूय यज्ञ आरंभिलास हे योग्यच आहे. दिग्विजय करण्यासाठी तू आपल्या चार भावंडांना चार दिशांना पाठव. ते लवकर दिग्विजय करून परत येतील.

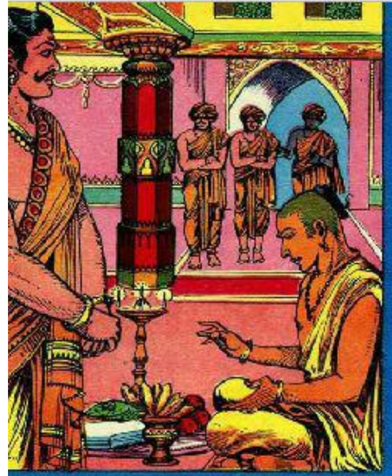
ते ऐकून युधिष्ठिराच्या मनाचे समाधान झाले. त्याने कृष्णाच्या सल्ल्याप्रमाणे आपल्या चौघा भावंडांना दिग्विजयासाठी पाठविले. सहदेव दक्षिणेकडे, नकुल पश्चिमेकडे, अर्जुन उत्तरेकडे व भीम पूर्वेकडे निघाले. त्यांनी आपापली कामगिरी चोख

बजावली व दिग्विजय करून व अपार धन एकत्र करून इंद्रप्रस्थ नगरी ते परत आले.

सर्व राजांना पांडवांनी जिंकले, उरला फक्त जरासंध. ते कळल्यावर युधिष्ठिर काळजीत पडला. तेव्हां कृष्ण म्हणाला–"जरासंधाचा पराभव करण्याचे काम कसे पार पडेल हे मला उद्धवाने सांगितले आहे. मी त्या कामाची जबाबदारी स्वतःवर घेतो."

त्यानंतर कृष्ण भीमार्जुनांना बरोबर घेऊन जरासंधाची राजधानी गिरिव्रजपुर येथे गेला. तेथे तिघे ब्राह्मण रूप घेऊन गेले. जरासंध नित्यनियमितपणे ब्राह्मणांची पूजा करीत असे. तो त्या दिवशी ब्राह्मणांची

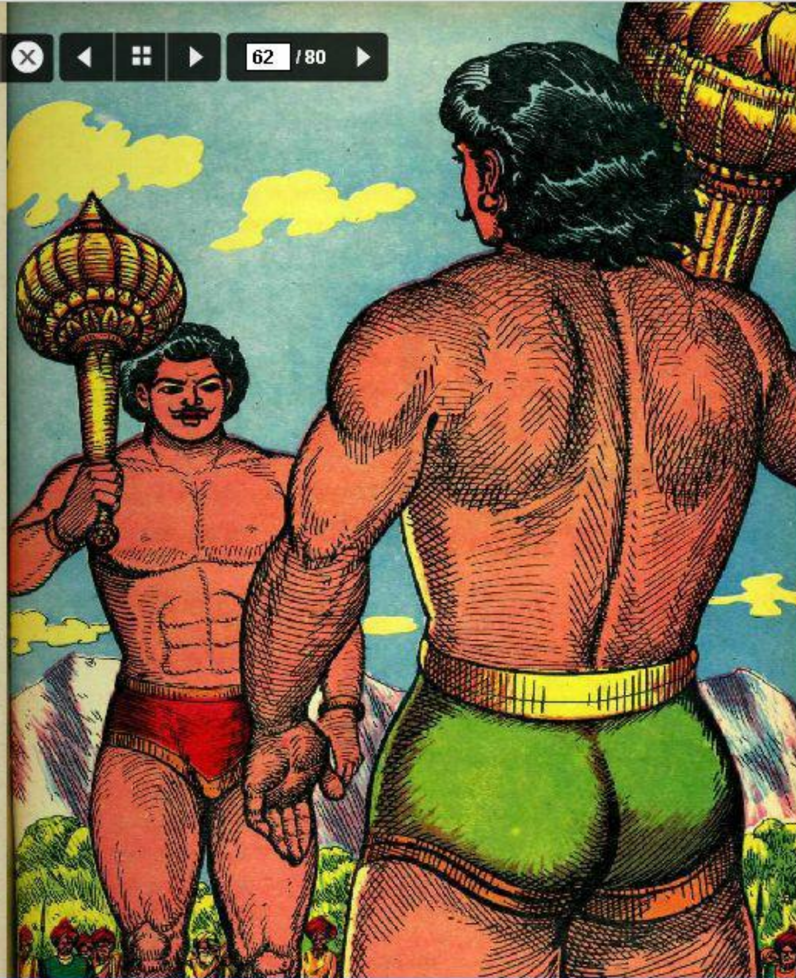
पूजा करण्यात निमग्न असता तिथे त्याला जाऊन म्हणाले–"आम्ही दूर देशाचे राहणारे आहो, आम्हांला इच्छित दान द्यावे."

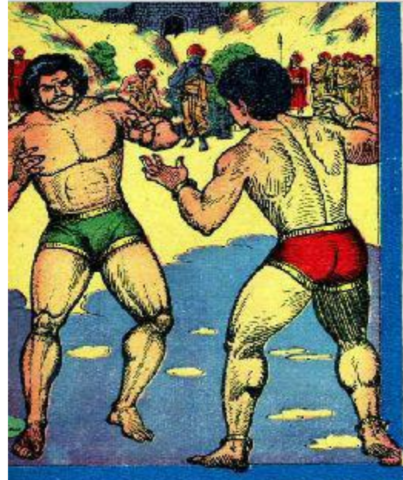
जरासंधाने लक्षपूर्वक एकदा त्यांच्याकडे पाहिले. त्यांचे चेहरे व आवाज ओळखीचे भासले. त्याने त्यांच्या बोटाकडे पाहिले. धनुष्य बाण धरल्याचे वण स्पष्ट दिसत होते. ब्राह्मण वेष धारण करून आलेले ते क्षत्रिय आहेत. हे त्याने ओळखले, तरी इच्छित दान देण्याचे मनाशी ठरवून तो म्हणाला–"काय पाहिजे आपल्याला?"

"तुझ्याशी द्वंद्वयुद्ध करण्याची इच्छा आहे. आम्हांला आणखी काही नको. हा भीम व हा त्याचा धाकटा भाऊ अर्जुन. मी तुझा शत्रु कृष्ण." कृष्ण म्हणाला.

ते ऐकून जरासंध थोडासा बेफिकिरपणे हसला व म्हणाला–"अस्सं! मी द्वंद्व युद्धाला तयार आहे. पण तुझ्याशी नाही. कारण मी मथुरेवर स्वारी करायला आलो तेव्हां तू पळून द्वारकेला गेलास. तू भितरा व पळपुटा आहेस. तुझ्याशी युद्धाला मी तयार नाही. अर्जुनाशी पण मी युद्ध करणार नाही. कारण हा माझ्याहून सर्व बाबतीत लहान आहे. एकटा भीम माझ्याशी द्वंद्व युद्ध करण्यास मला योग्य दिसतो. मी त्याच्याशी द्वंद्वयुद्धास तयार आहे."

जरासंधाने एक मोठी गदा भीमाला दिली व स्वतः तशीच एक मोठी गदा घेतली. कृष्ण व अर्जुन दोघांबरोबर ते नगराबाहेर एका मैदानात गेले. तेथे भीम व जरासंध यांचे गदायुद्ध सुरू झाले. परस्परावर प्रहार करीत ते परस्परांनी केलेल्या प्रहारापासून स्वतःचा बचाव करू लागले. दोघांचे ते युद्ध म्हणजे दोघां हत्तींचेच द्वंद्व युद्ध होते. शेवटी दोघांच्या हातातल्या गदा तुटल्या. तेव्हां दोघांचे मुष्टियुद्ध सुरू झाले.

जरासंधाच्या जन्माच्या वेळची गोष्ट कृष्णाला त्यावेळी आाठवली. तो जन्मला तेव्हां त्याच्या शरिराचे दोन तुकडे वरपासून खालपर्यंत होते. जरा नामक राक्षसिणीने ते जोडले. म्हणून त्या बालकाचे नाव जरासंध पडले ही गोष्ट कृष्णाला माहीत होती. म्हणून जरासंधाला उभा चिरून ठार करणे शक्य आहे असा विचार करून कृष्णाने भीमाला ती गोष्ट कळविण्यासाठी गवताची एक काडी घेऊन तिचे दोन तुकडे केले व उजव्या हातातला तुकडा डाव्या बाजूला, व डाव्या हातातला उजव्या बाजूला टाकला भीमाला त्याचा अर्थ बरोबर कळला. त्याने जरासंधाला खाली पाडले व त्याचा एक पाय आपल्या पायाखाली दाबून ठेवून एक पाय हाताने धरून जरासंधाला उभा चिरून टाकला.

भीमाचे हे कृत्य अर्थातच राक्षसीच होते. पण कृष्णाने कर्त्तव्य म्हणून भीमाकडून ते करविले हे कळल्यावर कोणी काही बोलले नाही. उलट सर्वांनी भीमाचे अभिनंदनच केले.

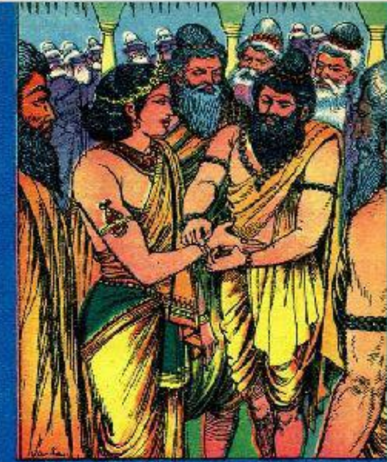
जरासंधाचा वध झाल्यावर कृष्णाने त्याचा मुलगा सहदेव याला राज्याभिषेक करून मगधच्या गादीवर बसविले आणि सर्व राजांना कैदेतून मुक्त केले. कृष्णाच्या आज्ञेने सहदेवाने सर्व राजांची क्षमा मागून त्यांचा यथोचित सत्कार केला व त्यांना नजराणे देऊन निरोप दिला.

त्यानंतर कृष्ण भीमार्जुनांसह इंद्रप्रस्थ येथे परत आला आणि जरासंधाच्या वधाची गोष्ट युधिष्ठिराला सांगितली. कृष्णाने युधिष्ठिराच्या हिताच्या दृष्टीनेच जरासंधाचा वध करविला होता. म्हणून युधिष्ठिराने कृष्णाचे आभार मानून आपल्या मनातला आनंद प्रगट केला.

त्यानंतर युधिष्ठिराने राजसूय यज्ञ आरंभ केला. या यज्ञाला कृष्णद्वैपायन, भरद्वाज, वशिष्ठ, विश्वामित्र आदिक ऋषी हजर होते. या यज्ञात उपस्थित राहण्यास युधिष्ठिराने भीष्म, धृतराष्ट्र, कौरव, द्रोण, कृप, विदुर इत्यादिकांस आमंत्रणे पाठविली होती. असंख्य राजा व चतुर्वण व आश्रमातले लोक उपास्थित होते.

सोन्याचा फाळ लावून यज्ञभूमि नांगरून यज्ञवेदिका तयार करण्यात आली. वैदिक पद्धतीने युधिष्ठिराला यज्ञ दीक्षा देण्यात आली. राजसूय यज्ञ मोठ्या थाटामाटाने पुरा झाला. युधिष्ठिराने सर्व अतिथि पाहुण्यांचा सत्कार करण्यासाठी एक दिवस निश्चित केला. सर्वांना एकत्र बोलावून युधिष्ठिर म्हणाला–"कृपा करून आपणच मला सांगावे की मी कोणाची पूजा सर्व प्रथम करावी."

या प्रश्नाचे उत्तर कोण देणार? कोणीच बोलला नाही. कारण लहान कोण व थोर कोण हे कोण सांगणार. तसे वदले तर कोणाला राग येण्याची शक्यता होती. अशाप्रसंगी सहदेव उभा राहून म्हणाला–"यात विचार करण्यात वेळ घालविण्याचे कारणच काय? श्रीकृष्ण अग्रपूजेस पात्र आहे. त्याची पूजा करण्याचा अर्थ सर्व जडचेतन पदार्थांची पूजा आहे."

सहदेव जे म्हणाला त्याला इतरांनी होकार दिला. युधिष्ठिराने त्याप्रमाणे श्री कृष्णाचे पाय धुवून त्याला रेशमी-वस्त्र व आभूषण दिले. इतर सर्व राजांनी कृष्णाला नमस्कार केला.

परंतु दमघोषाचा मुलगा शिशुपाल याला हे सर्व पसंत पडले नाही. तो तावातावाने उभा राहून तोंडाला जे आले ते बोलू लागला–"लहान पोरवय सहदेवाचे! तो जे बोलला ते ऐकून सर्वांनी नंदी बैलासारखी मान डोलाविलीत हे मला बिलकुल पसंत नाही. या सभेत इतके तपस्वी ऋषी मुनी हजर असता त्यांना वगळून एका गवळ्याची

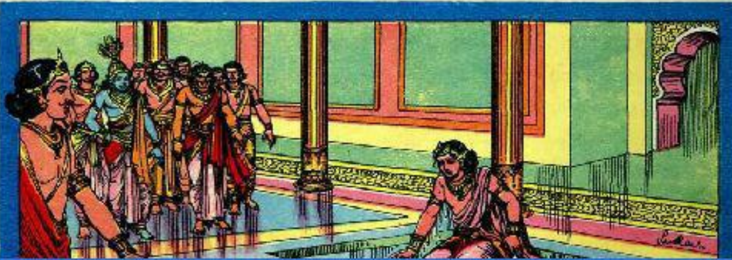
चांदोबा

अग्रपूजा करणे बरोबर झाले का? ययातीने शाप दिला आहे या यदुवंशियांना."

यावर कृष्ण काहीच बोलला नाही. जणुकाही विशेष असे काही घडलेच नाही असे त्याने दर्शविले. परंतु काही लोकांना शिशुपालाचा तो प्रलाप आवडला नाही व ते कान बंद करून तेथून निघून गेले. काही लोक शिशुपालाला मारायला धावले. कृष्णाने सर्वांना बाजूला व्हायला सांगितले व सुदर्शन चक्र सोडून शिशुपालाचा वध केला. शिशुपालाच्या बाजूचे लोक घाबरून पळून गेले.

युधिष्ठिराने ब्राह्मणांना दानधर्म करून निरोप दिला. नंतर राजसूय यज्ञाला हजर झालेल्या सर्व लहान थोर राजांना त्यांच्या दर्जाप्रमाणे नजराणे देऊन निरोप दिला. युधिष्ठिराच्या आग्रहाला मान देऊन कृष्ण इंद्रप्रस्थ नगरीच काही दिवस राहिला.

पांडवांचा वाढता मानमरातब व कीर्ती पाहून दुर्योधनाला हेवा वाटू लागला. कारण त्याने स्वतःच्या डोळ्यांनी युधिष्ठिराचे ते वैभव पाहिले होते. मयासुराने मयसभा रचली होती. त्या सभेत अनेक राजांनी पांडवांची सेवा केली होती. ज्या सभेत कृष्णाचा सत्कार झाला त्याच सभेत दुर्योधनाला अपमान झल्याने खाली पहावे लागले होते. एका जागी पाणी आहे की जमीन आहे हे देखील कळत नव्हते. जमीन समजून दुर्योधनाने पाय ठेवल्याबरोबर तो पाण्यात पडला. जेथे पाणी भासले तेथे धोतर वर करून दुर्योधन चालू लागला. ते पाहून कृष्ण हंसला. द्रौपदी आदिक पांडवस्त्रियापण हसल्या. युधिष्ठिराने हसणाऱ्यांना आवरण्याचा प्रयत्न केला. पण कोणी त्याच्या बोलण्याकडे लक्ष दिले नाही. अशातऱ्हेने अपमानाने जळफळत दुर्योधन हस्तिनापूरला परत आला.

अरण्यपुराण

[३१]

लालकुत्र्यांशी झालेल्या युद्धाला व एकूचे मरण झाल्याला एक वर्षे होऊन गेले होते. मौवलीचे वय १७ पुरे होत आले होते. वयाच्या मानाने त्याची शरीरयष्टी उंच व बांधा बळकट होते. जोराने उड्या मारीत पळणाऱ्या हरणाला धावत जाऊन तो सहज पकडून ठार करीत असे. जंगलातले इतर प्राणी त्याला पाहून दुरूनच त्याची नजर चुकवून निघून जात.

शिशिर ऋतु संपून वसंत ऋतु सुरू व्हायचे दिवस होते. वेणगंगेच्या काठी एका उंच टेकडीवर काळा वाघ व मौवली लोळत पडले होते.

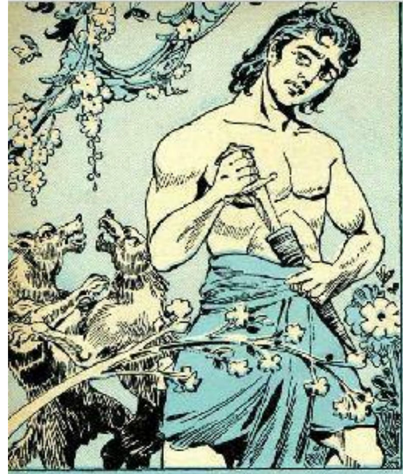
"हे वर्षे संपत आले व नवे सुरु होणार आहे. नवीन गाणी म्हणायची वेळ येऊ लागली आहे. जंगलात नवीन चैतन्य आले आहे." असे म्हणत उघड्या हवेत चित्त पडून काळा वाघ पाय हलवू लागला.

"हे काय आरंभले आहेस रे आज तू? आपण दोघे या जंगलाचे राजे आहो. लाज नाही वाटत का तुला?" मौवलीने काळ्या वाघाला विचारले.

काळा वाघ सरळ बसून म्हणाला–"मी म्हटले की नवीन गाणी म्हणायचा काळ आला आहे."

"होय, होय! तुम्ही सर्व मला एकटा सोडून निघून जाणार. गेल्या वर्षी हत्तीला ऊस आणायला सांगितले तर तो दोन दिवसांनी परतला. उड्या मारीत चांदण्या रात्रीत नुसता भटकत होता. मी सर्व पहात होतो." मौवली म्हणाला.

"नवीन गाण्यांचा काळ असाच असतो रे बाबा!" काळा वाघ म्हणाला.

वसंत ऋतूच्या आगमनाने निसर्गाचे रूप पालटले होते. जंगलांतल्या प्राण्यांना एक नवीन उत्साह व जोम एकाएकी अंगात चढल्याचा भास होऊ लागला. त्यांच्या आवाजात बदल झाला. सामान्यपणे या काळांत मौवलीपणे लवकर उठून जंगलात कित्येक मैल नुसताच पळे.

पण यंदा त्याला थोडादेखील उत्साह वाटला नाही. त्याला खाल्लेले पचत नव्हते. त्याला मनातल्या मनात कावल्यासारखे काही तरी उणीव असल्यासारखे वाटू लागले. त्याच्या अंगात आजाराची चिन्हे नव्हती. मग त्याच्या मनाची अशी स्थिती कां बरे झाली? इतर प्राणी सुद्धा असे विचित्र पणे वागत होते जणुंकाही सर्वांची डोकीच फिरली होती.

वसंत ऋतूत तरुण लांडगे गर्दीतून दूर एकांतात भांडत हे मौवलीला माहीत होते. हे माहीत असून त्याने दोघां भांडणाऱ्या लांडग्यांच्या मध्ये पडून त्यांचे भांडण मिटविण्याचा प्रयत्न केला. त्या दोघांनी मौवलीला बाजूला ढकलले व पुन्हा भांडू लागले.

मौवलीला राग आला. त्याने रागाने दात ओठ चावून खंजीर उपसला त्या दोघांना ठार करावेसे वाटले त्याला. पण त्याला तो दुबळे पणा वाटला. म्हणून त्याने खंजीर पुन्हा म्यानेत ठेवून दिला.

"मी विष खाल्ले आहे का? आजपर्यंत मला कोणी लांडग्याने असे बाजूला ढकलण्याची हिंमत दाखविली नाही. या दोघांनी कसे सहजी ढकलले. माझ्या अंगातली सर्व शक्ति अशी लयास कशी काय गेली? आता मी मरणार!" मौवलीला वाटले. तो हताश होऊन खाली बसला.

त्याने त्या दिवशी संध्याकाळी एक शिकार धरून आणली. परंतु खाण्याची इच्छा नव्हती त्याला. रात्री दुधासारखे स्वच्छ चांदणे पडले होते. जंगलात चहूकडे त्याला गाण्याचा किंवा भांडणांचा आवाज ऐकू येत होता. अशा चांदण्यारात्री त्याला पळावेसे वाटे व तो पळत पण असे. म्हणून जोराने गाणे म्हणत जंगलातून उत्तरेकडे तो धावत निघाला. तो उड्या मारीत डोंगराच्या टोकाला जाऊन पोचला.

तेथे एका ओढ्याच्या काठी खडकाला टेकून बसला. त्याला आज काहीच आवडत नव्हते. त्याला वाटू लागले, नक्कीच आपण विष तर खाल्ले नसेल.

आता भीति आणि मरण दोन्हींच्या विचाराने त्याचे मन घेरले. या ओढ्यात आपले प्रेत तरंगत राहणार. त्याने विचार केला जंगलाच्या मध्य भागच्या टेकडीवर आपल्याला मरण आले तर एकूच्या देहाचे रक्षण झाले तसे आपल्या देहाच्या रक्षणाची काळजी काळा वाघ वाहील.

त्याच्या डोळ्यावाटे एक टीप येऊन गालावरून घसरत खाली पाण्यात पडले. पण तेवढ्याने त्याला डोके थोडे हलके झाल्यासारखे वाटले. मरतांना एकूने सांगितले होते ते त्याला आतां आठवले. "तू मनुष्यात जाऊन रहा." एकू म्हणाला होता. तो असे देखील म्हणाला होता– "मरायला कोठे निघालास?" आणि मी

म्हटले होते त्याला–"चल चल! मी या जंगलाचा राजा आहे!"

त्याच वेळी उंच गवतात उभी एक रानटी म्हैस ओरडली–"मनुष्य!"

तिच्या जवळच उभा असलेला म्हसोबा म्हणाला–"नाही ग! सियोनीच्या कळपातला तो लांडगा आहे अंगावर केस नसलेला." म्हसोबाचे ते वाक्य मौलवीला छान ऐकू आले व त्याचा राग पण आला. त्याने रांगतरांगत गवतातून पुढे जात आपल्या कट्यारीने एक वार केला म्हसोबाच्या अंगावर." म्हसोबा कळवळून जमिनीवर पडला व तडफडू लागला. तेव्हां मौवलीने कट्यार त्याच्या अंगातून काढून त्याला उभा केला व थोडेसे हसून म्हणाला–"सियोनी कळपातला बिन केसांचा लांडगा आहे ना मी? एकदा मी तुला पिटाळले होते, तुझ्या पाठीवर बसून!"

"तू! लांडगा! गरीब जनावरांना पिटाळण्यात पटाईत आहेस. खरा शिकारी असतास तर सापासारखा सरपटत येऊन एका बाई (मादी)च्या समोर माझा अपमान केला नसतास." म्हसोबा म्हणाला.

"म्हसोबा हा सर्व प्रदेश, हे पहा, मला नवा वाटतो. या बाजूला कोठे माणसांचा कळप किंवा वस्ती आहे का?" मौवलीने विचारले.

"उत्तरेकडे जा. ही दलदल पार करून पलीकडे गेलास म्हणजे एक गाव दिसेल." म्हसोबा म्हणाला.

मौवली त्याप्रमाणे तो दलदलीचा प्रदेश ओलांडून एका मोठ्या मैदानात आला. त्याला दुरून दिव्याची ज्योत दिसली. लालफूल! त्याला मनुष्यांच्या वस्तीची कल्पना होती. ते 'लालफूल' त्याला जणुकाही आपल्याकडे बोलावीत होते.

'मनुष्यांच्या वस्तीत काही फरक झाला आहे का', पाहू या तर, असा विचार करीत तो पुढे निघाला.

सिलोनचे बौद्ध मंदिर

रुवन्वेली येथील बौद्ध मंदिर अनुराधापुर येथे २००० वर्षांपूर्वी एका राजाने बांधले. हे देऊळ बांधायला कोट्यवधी विटा लागल्या. याच्या पायात सोन्याच्या व चांदीच्या विटा बसविण्यात आल्या होत्या असे सांगतात. याची उंची १८० फुट आहे. देवाच्या जत्रेच्या वेळी भक्त वर चढून जातात.

